

IGAZOLÁS

Alulírott ezúton igazolom, hogy Tamási Zsoltnak a *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. században* című egyháztörténeti konferencián (Pécs, 2019. szeptember 19–20.) elhangzott előadásának tanulmányá bővített változatát (*Az erdélyi katolikus egyházmegye papság társadalmi szerepvállalása és tervei az 1848-as zsinati készületek dokumentumai alapján* címmel) közlésre elfogadtuk. A konferencia anyagából szerkesztett kötet megjelenése 2020 végére várható.

Pécs, 2020. június 29.

Dr. habil. Gözsy Zoltán Ph.D.
tanszékvezető, egyetemi docens
PTE BTK TTI
Újkortörténeti Tanszék

Tamási Zsolt:

Az erdélyi katolikus egyházmegyes papság társadalmi szerepvállalása és tervei az 1848-as zsinati készületek dokumentumai alapján¹

Jelen bemutatásban az 1848 nyarán megtartott egyházmegyei zsinatra történő készülék keretében az egyházmegyes lelkipásztorkodó papság társadalmi szerepvállalás lehetőségeinek és tényének elemzésénél több szempontot figyelembe véve igyekszünk a társadalmi érzékenységek a forradalmi hangulatban át- és felértékelt lehetőségeit és meglétét körvonalazni. A felső hierarchia, a püspöki kar forradalmi változásokkal kapcsolatos állásfoglalásai (ezen belül az erdélyi egyházmegyes püspök magatartása) mellett az általános kerettörténet érzékeltetése miatt a forradalmi kormány részéről a szószerű politikai célokra történő közismert felhasználási igénylésével párhuzamosan elemezzük az egyházmegyes papság viszonyát ehhez a kihíváshoz. A társadalmi szerepvállalás tényét konkrét tevékenységek alapján igyekszünk körvonalazni. Erre nyújthat lehetőséget a demokratikus megoldásokat kereső radikális papság egyházmegyei zsinaton megfogalmazott és a későbbiekben képviselt reformigénye mellett az állami elvárásoknak való megfelelés igénye, vagy a forradalmi kormány által kért mozgósítások, lelkesítések körvonalazható megléte. A társadalmi szerepvállalás lehetőségei vázolhatóak a lakossággal, a hívekkel való viszony elemzésén keresztül is, ahogyan ez behatárolható a zsinaton megfogalmazott, a hívekre és a tényleges pasztorációs szempontokra való érzékenységre utaló javaslatokon keresztül. Ez utóbbi jól tükröződik a társadalmi megbecsülést a kölcsönösség révén mérhetővé tevő kiállásokban, amelyek főleg a forradalom és szabadságharc leverését követően válltak nagyon kézzelfoghatóvá.

A magyar püspöki kar a forradalmi változások hírére üdvözölte, ami a papság magatartásának formálásában mindenképp fontos biztatásnak számított. „Az egyház... a világrendítő eseményeknek sem közönyös szemlélője nem lehet, sem az azokban nyilatkozó isteni gondviselés újmutatásainak elhanyagolója”- írja az esztergomi káptalani gyűlés határozata, csíktusnádi Kovács Miklós erdélyi püspöknek címezve.² A korszak meghatározó eszméi – az egyházi vezetők értelmezésében – a keresztény vallásból és annak látható formájából, az egyházból forrásznak, hisz a katolikus „anyaszentegyház a szabadság, egyenlőség és testvériség jellegében civilisálta a világot” - olvashatjuk Lévy Sándor egri káptalani helynök levelében. Az erdélyi püspök hasonlóan fogalmaz, amikor a következőket írja: „mennél lángolóbb szívemnek ohajtása, a szabadság és jogszerű függetlenség magyar földjén, szabadnak, jogszerűen függetlennek és virágzóknak látni a kath. egyházat, mely az emberiséget a szabadság, egyenlőség és testvériség jézusi eszméire először tanította meg.”³ A főpásztoroknak egy nagyon kényes egyensúlyi állapotot kellett fenntartaniuk, s ebben a szerepben nehéz volt megtalálni a helyes utat. Arisztokratizmus, nemzeti érzés, az uralkodóhoz való hűség, demokratizmus, új, modern eszmék, az egyház hagyományos, hatalmi státusza és a tanítás következetes képviselése között kellett a kivezető utat megtalálniuk.⁴ Az jelentkező egyházellenes hangulat a védekezés irányába indította el az Egyház vezetőit. Mégis éppen a liberálisok által legjobban kikezdett egyház – a katolikus – papjai voltak azok, akik a forradalmat a leghűségesebben támogatták. A Bach-korszakban a forradalmi tevékenységéért elítélt, különböző felekezetű lelkészek 75%-a katolikus volt.⁵ A forradalom hatására ugyanis

¹ A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-19-4-SZTE-102 Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² GYÉFKL PI. – 687/1848. *Az esztergomi káptalani gyűlés határozata*, Esztergom, 1848. május 2.

³ GYÉFKL PI. –687/1848. *Csíktusnádi Kovács Miklós erdélyi püspök válaszevele az esztergomi főkáptalanhoz*. Gyulafehérvár, 1848. május 20.

⁴ Elmer 1999. 18.

⁵ Zakar 2001. 61.

valamennyi felekezet átpolitizálódott, és színre lépett egy viszonylag jelentős liberális réteg, amely a kedvező társadalmi közegben egyre jelentősebb politikai befolyásra tett szert.

Az erdélyi egyházmegye élén álló Kovács Miklós püspök körleveleiben a forradalmi változások üdvözlése mellett rámutatott, hogy a változások közepette a papságnak rendkívül fontos szerepe van a békés átalakulás munkálásában. Május 28-án kelt körlevelének gondolatait a felelős főpásztor gondosságával állította össze: „A nehéz idők, melyek fejünk fölé tornyosultak sürgetőleg intének engemet ismételve fölemelni atyai szózatomat és figyelmeztetni benneteket a körülményekre, nehogy a nép, mellynek lelki őreiül rendelt minket az isteni gondviselés, a mostani mozgalmak felől rosszul értesítve, avagy ferde fogalmak és balmagyarázatok által elcsábítva, jövődő boldogult sorsa eszközlésének igyekezetében irányt tévesszen s bizonyos testi vagy lelki veszedelembé vezetessen. Mik történtek a közelebb elmúlt két hónap alatt külső országokban? mik a szomszéd magyar honban? Azokat mint bámulandó, s előtettek már egészen tudva lévő dolgokat nem akarom itten rendre felemlíteni, elég az, miszerint eljött az időpont, mellyben múlhatatlanul szükséges Erdélynek is nemzetei megnyugtató s jövődője biztosítása felől, lehetőleg nagyobb orvossággal gondoskodni. Össze gyűltek a végett a Felséges Fejedelem jóváhagyásával a honatyák kiknek hazafiúi méjj béléltetéséről joggal föltesszük, s önzést nem ismerő igazság szeretetükről méltán reméljük, hogy a közjó érdekében, a haza szent ügyében mindent, de mindent, ami jövődőre nézve az országnak és a benne lakó Nemzetekért nézve kívánatos és megnyugtató, idves és boldogító, haladék nélkül meg fognak tenni. Felszólítalak azért titeket, Krisztusban kedvelt atyánkfiai, kik az Úr szőlőjének munkásai s a béke és szeretet angyalai vagytok, hogy megértvén az idő intését, és a politikai mozgalmak[k] irányát, értesítsétek arról a lelki gondjaitokra bízott népet hívségesen, figyelmeztessétek őket arra, miszerint őseiknek dicső példáját követve, egyetértőleg tántoríthatatlanul megmaradjanak a Felséges Fejedelem és haza iránti hívségben, s a törvények és Elöljárók iránti engedelmisségben. Intsétek őket miszerint őrizzék meg kebleikben a hitet, melly szerzője a boldogságnak, kövessék az erkölcsöt, melly megmentője a léleknek, legyenek egyetértők a jóban, a béke és rend fenntartásában, s szilárdak a keresztényi szeretet gyakorlásában.”⁶

A püspöki utasítások mellett fokozottan fontos szereppel bírt az állami hatóságok elvárásainak, a szószerk politikai célokra történő felhasználásának az igénye is. Az újonnan létrehozott Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, Eötvös József egy május 10-i levelében külön nyomatékkal kéri az egyház élén állókat, hogy a szószerkről ismertessék és megmagyarázzák a most hozott törvényeknek és rendeleteknek az egyes polgároknak és a hazára nézve egyaránt üdvös következményeit.⁷ Leiratában rámutat, hogy a „fel-felmerülő kihágásoknak legfőbb oka abban rejlik, hogy a népnek sok helyeken nincsenek értelmes és jóakarátú felvilágosítói.” A forradalmi kormány érezte, hogy az állami konszolidációban a legerősebb támasza az Egyház lehet, akinek a szószerkről elmondott szavára odafigyelnek az emberek.⁸ Ez a megosztott erdélyi társadalom mindinkább szükségessé tette a kapcsolattartást a polgári kormányzat részéről az egyházak vezetőivel. A forradalmi kormány és a papság viszonyában jelentős szerepe volt annak, hogy a reformkori országgyűlések megindulása óta egyre világosabb volt, hogy a politikai jövő meghatározása a radikális liberálisok kezébe kerül. A liberalizmus képviselői egyértelműen a haladás ellenségének kikiáltott Egyház ellen tettek lépéseket.⁹ Ennek ellenére a papok az új, a forradalom teremtette helyzetben, rendszerben, a jozefinista rendszernek még érvényben levő, hátrányos intézkedéseinek elsöprésében

⁶ GYÉFKL PI. –717/1848. *Kovács Miklós püspök körlevele a Kézdi–Orbai, Alcsíki, Felcsíki, Gyergyó kerületi papságnak.* Kolozsvár, 1848. május 28.

⁷ GYÉFKL PI. – 706/1848. *Eötvös József Vallás és Közoktatási Miniszter leirata Kovács Miklós erdélyi püspöknek.* Budapest, 1848. május 10.

⁸ Meszlényi 1928. 38.

⁹ Adriányi 1998. 722.

reménykednek.¹⁰ A hatalomra került liberális kormányzás és az egyház között még kompromisszumkészség is megfigyelhető. Egyházi oldalról azzal, hogy lemondtak a tizedről, az államvallási státuszról, és beleegyeztek a főkegyúri jognak a polgári kormányzat általi gyakorlati érvényesítésébe; az adott körülmények között hozzájárultak az aligha elkerülhető változásokhoz. A polgári átalakulást végigvivő és ekkor a kormányrúdhhoz került liberális reformelit számára ugyanis a vallásszabadság, a közteherviselés valamint a patronátusi jogoknak a polgári kormányzat befolyásával való érvényesítése magától értetődő volt az új berendezkedésben. Azaz az országgyűlésen jelen volt papi követek részben kényszerből, részben belátásból – segíteni akarván az új helyzetben az egyház céljait – elsősorban egyházuk ésszerű érdekeit követték, amikor lemondtak korábbi előjogaikról. Ez felfogható úgy, hogy a klérus *szükségből erényt csinált*.¹¹

A forradalmi kormánnyal való viszony változásaiban fontos szerepe volt annak az igénynek is, hogy a pozsonyi törvények katolikus egyházat érintő szabályozásai a püspöki kart a védekezés irányába mozdították el, amit a legrelevánsabban az 1848 tavaszán kezdeményezett petíciós akció jelzett. Ebbe az erdélyi egyházmegye annak ellenére kapcsolódott bele, hogy ekkor még Erdély Uniójának a szentesítése, az erdélyi országgyűlés összehívása előtt még nem történt meg. Ez is jelzi viszont, hogy az erdélyi egyházmegye a forradalmi vívmányként jelentkező Uniót tényként kezelte, s ennek szellemében járt el, a megyéspüspök kívánságával összhangban. Kovács Miklós erdélyi egyházmegyes püspök kéri, hogy május folyamán a petíciók aláírására kerüljön sor az egyházmegye területén: „szíveskedjék a religio és egyház legszentebb ügyében szerkesztett, ide mellékelt, s a legközelebbi erdélyi országos, s ha itt célt nem érünk, a magyarhoni nemzeti gyűlésre is múlhatatlanul beadandó pontokat egy, minél előbb tartandó kerületi gyűlésben hatályos közremunkálásával pártolni, indokolni és lehetőleg felvilágosítással e közügyünket oda vezetni, hogy a kerületbeli plebános urak, legszentebb jogaink érzetétől áthatva, a meggyőződés és keresztény szeretet útján minden rendű híveiket egyházunk érdekében megnyerni, s az aláírásra bírni siessenek... s az így elkészült íveket még e folyó hó lefolyta előtt hozzánk beküldeni buzgólkodjék”.¹² A petíciók aláírását szorgalmazó körlevelének kiküldéséről értesíti a magyar püspöki kart is. Az esztergomi káptalannak írt válaszlevelében rámutat, hogy „felszólításunk az erdélyi megyében termékeny földre talált, úgy hogy örömmel irhatom, hogy a magyarhoni katolikusoknak általunk is elfogadott petitioja, egy-rokonszenv és pártolásra buzdító levél kíséretében megyémben épen azon naptól fogva járja a körutat, mellyben önök felszólítása költ”.¹³ A petíciók aláírására való felhívással párhuzamosan az esztergomi főkáptalan az általa küldött körlevélben¹⁴ rámutat arra, hogy az érdekek érvényesítésére a legjobb megoldásnak a nemzeti zsinatok tartását tartják. Ehhez szükséges volna az ürességben álló püspöki székek, elsősorban az esztergomi herceg-prímási szék betöltése, de addig is „míg ez megtörténne, az annak idejében, szükség esetére más egyházmegyei főnök elnöksége alatt is megtartandó nemzeti zsinathoz szükséges előkészületül, megyéjében zsinatot összehívni méltóztassék; – mellyen a főnebb is elősorolt tárgyak iránt előleges egyezkedés hozatván a megyei papság és főpásztora, valamint a clerus és hívők közt is létre, az ország katholicus lakosságának, egy általános, és valamennyi plébániában körözött petitio aláírásával nyilvánítandó közérzelmei is világosságra hozassanak”.

¹⁰ Lukács 1981. 44–45.

¹¹ Sarnyai 1998. 740.

¹² GYÉFKL PI. – 821/1848. Kovács Miklós püspök körlevele a kerületi esperesekhez. Aláírás nélkül. Gyulafehérvár, 1848. május 1.

¹³ GYÉFKL PI. – 687/1848. Csíktusnádi Kovács Miklós erdélyi püspök válaszlevele az esztergomi főkáptalanhoz. Gyulafehérvár, 1848. május 20.

¹⁴ GYÉFKL PI. – 687/1848. Az esztergomi káptalani gyűlés határozata, Esztergom. 1848. május 2.

Az egyházmegyei zsinat, mint lehetőség fontos szereppel bírt az erdélyi egyházmegyében is. A konkrét tennivalók megbeszélése érdekében a május 18-ai levelében a gyulafehérvári papság „pünkösdi hó 20-án reggeli 10 órára a mostani körülményekben az egyház részéről szükséges teendők feletti tanácskozás végett, a praeposti terembe összehívatnak” Kovács Miklós püspök által.¹⁵ Itt elhangzik a püspök nyilatkozata, amelyben a zsinatok értékét hangsúlyozza. A hozzászólások után határozat hozott, hogy ugyan egyelőre a zsinat tartása nem lehetséges, de hogy az Unió után az egyházmegyét annak tartása készületlenül ne találja, a kibocsátandó körlevélben az esperesek felszólítottassanak, hogy a megyei zsinatra az anyagot kezdjék el összegyűjteni.¹⁶ Kovács Miklós püspök körlevelében egyházmegyéje papjaival közli a zsinat tartásának szükségességét, rámutatva arra, hogy Erdélyben a zsinattartást a felsőbb engedély megadása gátolja, amíg az Unió nem valósul meg. Minden akadály ellenére a fehérvári papi gyűlés határozata értelmében felszólítja papjait, hogy készüljenek fel a tanácskozásra.¹⁷ Körlevelének szétküldését nem tekinti csupán egyházmegyéjén belüli kérdésnek, még aznap, vagyis május 20-án Szcitovszky János pécsi püspököt is tájékoztatja erről.¹⁸

Az erdélyi papság szerepvállalásának és magatartásának elemzésében kiemelt szerepe volt annak az autonómiai tapasztalatnak, amelyben évszázadokra visszamenően a világiakkal közösen gyakorolták a katolikus érdekvédelmet és küzdöttek az erdélyi katolicizmus fennmaradásáért, erősödéséért. Az országosan egységes katolikus egyházi önvédelmi, autonómia-törekvésekbe való bekapcsolódás mellett ezért is pontosan körvonalazható, hogy az Unió előtt, de utána is az erdélyi egyházmegye a már meglévő erdélyi sajátosságok mentén is igyekezett sajátos előogait érvényesíteni. Erdélynek 1848 előtt nem csak elméleti, hanem gyakorlatilag is kiépített autonómiája volt. Az 1848: 20. tc. által biztosított teljes egyenjogúság csak a „magyarhoni egyházra nézve novum, mert Erdélyre nézve csak újabb megerősítése annak az eddig is fennállott teljes egyenjogúságnak, ami ott a régi erdélyi törvények alapján eladdig is megvolt”.¹⁹ Erdélyben az autonómia jogi megalapozása a fejedelmi korszakban már megtörtént, amikor a Katolikus Státus, mint a püspök hiányában működő világiak fórumává vált. Ugyanis a korabeli törvénykezés értelmében az erdélyi országgyűlésnek katolikus pap nem lehetett tagja. A katolikus érdekek képviselését katolikus főurak vállalták. A fejedelemség megszűnésével sem veszítette érvényét az erdélyi katolikus önkormányzat, hanem megszilárdult és tovább erősödött.²⁰ A Diploma Leopoldinum utáni korszakban az erdélyi ügyeket a Gubernium intézte. Itt tárgyalták a vallási ügyeket is. 1696 óta a katolikus tanácsosok Katolikus Tanácsot (Consilium Catholicum) alkottak. Ebből lett az az állandó bizottság, amely a teljes Katolikus Státust képviselte. Mária Terézia idejében jött létre a vallási alap kezelésére a Catholica Commissio (1767).²¹ Az 1848-as unió után a magyarországi törvénykezés érvénybe lépett itt is. Erdélynek is az elsőszámú érdeke az egyházi önkormányzat biztosítása lett. Az 1848-as törvénykezés módosította a régi helyzetet, megszüntette a Katolikus Bizottságot (Comissio Catholica), amely az erdélyi katolikus státusvagyont kezelte.²² Mivel a komisszió az Erdélyi Főkormányzék (Gubernium) része volt, s az unió után elvesztette létjogosultságát. Az erdélyi katolikusok számára ugyanakkor érvényesült az a pozsonyi határozat is, hogy *Erdély külön törvényei és szabadságai, amennyiben az uniót nem gátolják, fenntartassanak*.²³ Ez is

¹⁵ GYÉFKL PI. – 707/1848. Kovács Miklós püspök tanácskozásra hívó levele a fehérvári papsághoz, 1848. május 18.

¹⁶ GYÉFKL PI. – 707/1848. A gyulafehérvári káptalan és tanárok részvételével tartott egyházi tanácskozás jegyzőkönyve. Gyulafehérvár, 1848. május 20.

¹⁷ GYÉFKL, PI. – 707/1848. Püspöki körlevél az erdélyi egyházmegyéhez. 1848, május. [20.]

¹⁸ GYÉFKL PI. – 703/1848. Kovács Miklós püspök levele a pécsi püspökhöz. 1848. május 20.

¹⁹ Forster 1907. 23.

²⁰ Marton 1994. 75.

²¹ Katolikus Bizottság. Marton 1994. 103–104.

²² Marton 2001. 260.

²³ Vargyas 1879. 97.

magyarázza, hogy itt, a jogi tisztázás érdekében az egyházmegyei zsinat megtartása előtt előbb a világiakból és klerikusokból álló vegyes státuszgyűlést hívta össze a püspök.²⁴ A státuszgyűlésére Kolozsváron került sor 1848. augusztus 27. és szeptember 3. között. Ez a gyűlés is úgy értelmezte a vallásszabadságról szóló 20. törvénycikket, mint amely életbe léptette az egyház függetlenségét. „A római katolikus egyház és vallás szabadsági jogában t. i. a kath. egyház saját hitelveiben és szerkezete szellemében, szabad vallási tanításában, ezen tanítás módja feletti intézkedés és örökösben, szertartási megállapodásában és gyakorlásában, egyházi fegyelme elrendezésében és szilárd fenntartásában minden bevett vallásokra nézt országosan kimondott elvénél fogva ne korlátoztassék annyival is kevésbé, mivel az eddigi erdélyi sarkalatos törvények, jelesen, az 1744-beli 6-ik, 7-ik és az 1791-beli 53. 54-ik törvénycikk által a katolikus vallás ezen szabadságára nézt tökéletesen biztosítva van”. Az *Approbatae Constitutiones* és az 1791: 53. tc. rendelkezéseinek értelmében megállapítják, hogy a katolikusoknak törvényes joguk van az évenkénti státuszgyűlésekre, illetve zsinatolásra.²⁵

A főpapi utasítások, a forradalmi kormány kérései, az erdélyi önrendelkezési hagyomány kereti között, miközben a hatalmat gyakorló forradalmi kormány és a pozsonyi törvénykezésnek a katolikus egyházat érintő hátrányos cikkelyei a magyar püspöki kart az önvédelem irányába mozdította el, egyre kézzelfoghatóbbá vált, hogy az erdélyi katolikus alsópapság a helyzet lehetőségeivel élve az egyházi társadalom belső reformja kapcsán a meglévő erdélyi autonómia talaját a demokratizálódó egyházvezetés irányába igyekszik elmozdulni, alulról szervezkedve ennek lehetőségeit szélesíteni. A radikális alsópapsági megközelítés nem kizárólagos erdélyi sajátosság ugyan, viszont a tervezésben több alkalommal is megfigyelhető az erdélyi precedensekre való utalás és az erdélyi autonómia lehetőségeinek kihasználása is. Még mielőtt az egyházmegyei zsinatra történő felhívást a megyéspüspök kiadta, az esperesi kerületek papsága már elkezdte alulról is szervezni ennek az összehívását. A kézdi-orbai kerület papsága a zsinat szükségességét a forradalom teremtette új helyzettel indokolja. Megfogalmazzák, hogy a kerület papsága „határozottan vissza utasítand minden, a kor szelleméből kinövő újítási ferde viszketeget” de a „megyei Nemzeti Zsinatok megtartásának általánossá vált óhajtását ilyenek nem tartjuk, annál fogva annak rendelkezésért, megtartásáért könyörgünk”.²⁶ A gyergyói papság május 22-én kelt körlevelében²⁷ kifejti, hogy „a buda-pesti papság 12 pontból álló petícióját”²⁸ (...) annak minden pontját illő komolysággal, higgadt ésszel megvizsgálók, úgy találtuk, miképp azok nem csak a buda-pesti, de az egész magyar clerus sérelmeit, kéréseit foglalják magukban, azért egész készséggel, egyes akarattal azokat magunkévá tettük, elfogadtuk”. Ugyanakkor e kérdések „legtöbbike csak egy nemzeti, vagy megyei zsinaton eldönthető,” ezért kéri ennek összehívását. A Gyergyóújfaluban megtartott rendkívüli gyűlés jegyzőkönyvéből²⁹ kiderül, hogy ezt egyrészt a püspöki konzisztórium útján kéri kieszközölni a megyéspüspöknél, de ugyanakkor „hogy pedig ezen folyamódásunk annál sikeresebb legyen, annak pártolására felszólítandónak véltük a szomszéd Esperest urakat, u[gy] m[int] a fel- és alsósi, háromszéki, sepsi és miklósvári, megint az udvarhelyi, M[aros]vásárhelyi, küllői

²⁴ Forster 1907. 13.

²⁵ Forster 1907. 20–21.

²⁶ GYÉFKL PI. – 688/1848. *Kádár Antal esperes és Elekes István jegyző által aláírt esperesi tanácskozási jegyzőkönyv, átküldve Kovács Miklós püspöknek.* Gelence, 1848. május 17.

²⁷ A püspöki székhelyen 27-én iktatva. GYÉFKL, PI. – 823/1848. *Mészáros Antal gyergyói esperes beadványa az erdélyi Consistoriumhoz.* Gyergyószentmiklós. 1848. május 27.

²⁸ A beadványban az aláírók az egyházon belüli demokratizáló javaslatok mellett síkra szálltak az anyanyelvi liturgia, a papság méltányos és arányos fizetése, a világi ruha viselése, a teljes papság bevonásával tartandó évenkénti zsinatolás mellett.

²⁹ GYÉFKL GYGYL – Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jkt. 1814-1862. 1848. május 22. Gyergyóújfalu, rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve.

és tordai esperest urakat, ezen kérelmünk pártolására.” A beadvány és a kerületekhez küldött körlevél tartalmilag azonos, az indoklásban viszont eltérést találunk. A püspöki konzisztóriumhoz írt beadványban az egyházi szabályokat felsorolva kiemelik az évenkénti zsinatolás szabályát, a zsinat azonnali összehívását a kepe problémával indokolva.³⁰ Kitérve a papi nyugdíjalap kérdésére, *burkoltan* jelezzik, hogy az alap költségvetésére is *kíváncsiak*. A kerületi esperesekhez írt felhívásukban rámutatva az átalakulások nagyságára, felteszik a kérdést, hogy „vajon Egyházunkban, melyben szolgálunk, - vajon Statusunkban, melynek tagjai vagyunk a tökély azon pontján állanak é fegyelmi intézeteink, rendszabályaink, melyeket még a jelenkor mindent magával ragadó árja is sérthetetlenül, bántatlanul kell hogy hagyjon? S midőn ezen kérdésre ön meggy győződésünk, tapasztalásunk nemmel felelt” – kéri, hogy a budapesti papság pontjait az esperesi kerületekben is tárgyalják meg. Ezt követően az esperesekhez írt körlevél folytatása szó szerint megegyezik a konzisztóriumhoz írttal, de a szóhasználatban erőteljesebb fogalmakat használják. Itt már nem csak *kíváncsiak* a költségvetésre, hanem *számoltatni* akarják a *kezelő urat*, kifejtik, hogy a papi nyugdíjalap *veszélyben van*. Körlevelük mérhető hatása, hogy ennek szellemében fogalmazza meg már május 24-én beadványát a Belső Szolnoki kerület is.³¹ Körlevelük másik hatása, hogy a gyergyói beadványban szereplő meglátások³² tárgyalására a zsinaton sor került.

A gyergyó beadvány háttérében a kerületi jegyző szerepvállalása kiemelkedő jelentőségű. A gyergyói kerületi, május 22-ei rendkívüli kerületi gyűlésen megfogalmazott jegyzőkönyv a kerületi jegyző, Andrási Antal hatását jelzi, akinek tekintélyét a kerületi papság előtt megalapozhatta alapos képzése. Miután Kolozsvárt a gimnáziumi tanulmányait elvégezte, 1827–1829 között a filozófiai alapképzésben Gyulafehérváron részesülve, teológiai tanulmányait Pesten folytatta. Két évi pesti tanulmány után a kolerajárvány miatt visszakerült ugyan öt hónapig Erdélybe, de a járvány megszűntével folytathatta tanulmányait, de ekkor már Bécsben, a Pazmaneumban. Pappá szentelése után³³ rövidesen, 1833-tól³⁴ tovább folytatta bécsi tanulmányait, de ekkor már az Augustineumban,³⁵ ahonnan egyházi és történelmi szigorlatai letétele után visszarendelték Gyulafehérvárra teológiai tanárnak. Egy évig tanított dogmatikát, utána hét évig egyházjogot és történelmet. „Ez alatt voltam egyszersmind prefektus, administrator, számvevő, ülnök, majd felesküdttem ügyvédnek” – vallja önéletrajzában.³⁶ Egészségi okok miatt³⁷ került sor elhelyezésére, „az orvosok jónak látták és multhatatlannak a légváltoztatást”, s így került Gyergyóalfaluba megválasztott plébánosként 1844-ben. Március 4-én érkezett meg, s már májusban ki is nevezték kerületi főjegyzőnek, s októberben Csík-

³⁰ „E felett, ha csak azt nem akarjuk, hogy a világiak rólunk nélkülünk önkárunkra határozzanak, multhatatlanul össze kell gyűlnünk mentől előbb.”

³¹ GYÉFKL PI. – 821/1848. *Gajzágó Kristóf Belső Szolnoki esperes levele Kovács Miklós püspökhöz.*

Szamosújvár, 1848. május 24.

³² Kepekérdés, elaggott papok és a papnevelde tökéje.

³³ Erre 1833. július 14-én került sor Pozsonyban, a felszentelést egyházmegyes püspöke, Kovács Miklós végezte. Ferenczi 2009. 152.

³⁴ 1833-ban szerepel a növendékek névsorában. Tusor 2007/1. 211.

³⁵ A bécsi Augustineum a Habsburg-birodalom sajátos egyházi elitképző intézménye volt. 1816-ben alapította I. Ferenc császár. Rendeltetése dinasztiahű, megbízható egyházi elit nevelése volt. A teológiai tanulmányait befejezett, rendszerint felszentelt pap növendékek általában 2-3 évet tölthettek a császár és király közelében. Általában 8-10 magyarországi hallgatója volt, de 1824–1848 között csak évi hat. A jelöltek kiválasztásába a szemináriumi előjárók véleménye volt a meghatározó. A budapesti Központi Szeminárium az Augustineum utánpótlásában kulcsfontosságú volt, mert ennek a pesti szemináriumnak a hallgatói tanulhattak egyetemi szinten teológiát. A végzett növendékek esetében az Augustineum vezetősége tett javaslatot az elhelyezésükre. Lelkipásztori foglalkozás helyett oktatói vagy aulai szolgálatra javasolták őket. Tusor 2007/2. 32–40.

³⁶ Andrási önéletrajz.

³⁷ Önéletrajza szerint: „ennyi hivatalos foglalatossággal, a szünetlen olvasást egybekapcsolva, kénytelenítettem éj-nappal dolgozni, mi megrontá egészségemet s 1842-ben májbajban meghalok vala, ha az Előpataki 5 héti cura ne segílyen rajtam. Csakugyan ez üdő óta egészségem olly gyenge, kedélyem levert és búskomor volt.”

Gyergyó és Kászsorszék ülnökének is. A gyergyói kerület által készített beadványokon egyformán érződik alapos teológiai, elsősorban egyházi és egyháztörténeti képzettsége, de ugyanúgy tetten érhető, hogy pesti és bécsi tanulmányai alatt kialakult kapcsolatait ápolva első kézből értesült az országos változásokról és törekvésekről.

A gyergyói papság mellett az egyházmegyei zsinati tanácskozásokra a kolozs-dobokai kerület véleménye is jelentős hatást gyakorolt. A készülő kerületi javaslatok megfogalmazását ugyanis három szempont alakította. Egyrészt a püspök megküldi a magyar püspöki kar által javasolt 25 pontos tematikát, majd ezt követően a július 2-án beküldött kolozs-dobokai kerületnek ezekről szóló javaslatait,³⁸ amelyek feldolgozása megtörtént minden kerületben. A harmadik szempontot a helyi szükségletek, pasztorációs tapasztalatok alapján megfogalmazott kérések jelentették. A megfogalmazott espereskerületi javaslatokban olyan kérdések is felbukkantak, amelyek tárgyalása nyilvánvalóan meghaladta az egyházmegyei zsinat hatáskörét. Ennek ellenére a püspök nem csak kérte a helyi szükségletekre való reflektálást, hanem magán a zsinaton sem akadályozza meg a radikálisabb kérdések tárgyalását, jogi tisztánlátással a kánonjog keretei közt tartva a tárgyalások menetét.

Témánk szempontjából a legrelevánsabb az egyházkormányzati javaslatok története. A demokratizáló javaslatok egyházmegyékként megfogalmazódtak, talán mindenütt önállóan. A székesfehérvári papság május 24-25-én megtartott tanácskozásán a püspöki szék betöltésénél a papságra szándékozott bízni a javaslatot, amire részletes, szavazócédulás módszert is kidolgoztak. Ennek nyomtatott jegyzőkönyvét³⁹ elküldve a többi egyházmegye is, valószínűsíthető, hogy hatással voltak a kezdeményezésekre Erdélyben is, ahol a jelölésbe korlátozott formában a világiak szerepeltetése is megjelent. Itt ugyanis a püspök-kinevezési jognak a polgári kormány által történt gyakorlása ellen tiltakozva megszövegezik, hogy a három jelöltet a vegyes Státuszgyűlés⁴⁰ kellene, hogy kijelölje, ezek közül választhatná meg a káptalan az új püspököt. Az esperesek kinevezésével kapcsolatosan a püspöki szabad kinevezésnek igyekeztek korlátokat szabni: az esperesi hivatal megüresedése esetén a kerületi papság szavazati úton jelöljön három személyt, akik közül a püspök egyet kinevez. A gyergyói kerület a maga során – a budapesti papság 12 pontos beadványának a talaján állva – azt is javasolta, hogy az esperes a hivatalát addig tarthassa meg, amíg hivatali kötelezettségeinek eleget tud tenni. Ennek megítélése – a zsinati jegyzőkönyv fogalmazásában – a püspök feladata.⁴¹ A zsinaton nem került sor arra, hogy álláspontjukat egyeztessék a helynök kinevezésével kapcsolatosan, pedig a tényleges életbelépés és a püspöki szándék érvényesülése szempontjából éppen ez lenne a kulcskérdés. A kérdés csak a bányavidéki esperesi tanácskozás beadványában szerepelt,⁴² zsinati tárgyalása teljesen elmaradt. Ennek ellenére a püspöki elszigeteltség miatt a központi kormányzást nélkülöző egyházmegye 1849. májusában nem fogadta osztatlan engedelmességgel Kedves István kolozsvári apát helynökké történt

³⁸ Egyház függetlensége, pápával való szabad kapcsolattartás, egyház szabadsága, püspökök szabad választása, teológiai tanítás, vallásos könyvkiadó, a papi nőtlenség el törlése, papi nyugdíj, évenkénti megyei zsinatok tartása. GYÉFKL PI – 893/1848. – *Kedves István főesperes megküldi a kolozs–dobokai kerületi papság tanácskozási jegyzőkönyvét.*

³⁹ OSZK, Kisnyomtatványtár. *Jegyzőkönyve a' székesfehérvári megyebeli papság 1848-ki május 25-én és 26-án tartott tanácskozmányi ülésének.* Lejegyezte Pados János.; *Munkálata a' székesfehérvári megyebeli papság által 1848-diki május 25-kén és 26-án tartott tanácskozmányi ülésből kiküldött egyházi középponti választmánynak.*

⁴⁰ Amelynek világi tagjai is vannak.

⁴¹ Az előkészítő esperesi tanácskozások jegyzőkönyvei nem mindig kötik ezt a püspök megítéléséhez. A gyergyói kerület csupán azt állapítja meg, hogy lemondatható legyen, ha feladatát nem végzi, ha visszaél hatalmával, vagy ha többség bizalmát elveszti. – GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa.* Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

⁴² GYÉFKL PI. –1010/1848. *Bányavidéki kerület beadványa.* Abrudbánya, 1848. augusztus 1.

kinevezését.⁴³ Elszigeteltségükben az egyházkormányzati problémák miatt a zsinaton többször megfogalmazott belső autonómia értelmében a püspöki helynök kinevezése helyett az espereskerületek belső önállóságát helyezik előtérbe, abban a hitben, hogy a főpásztori akarat értelmében járnak el. 1849. június 11-én az udvarhelyi esperesi kerület papsága „a Gyergyai Papság is múlt napokban tett” nyilatkozatával egyetértve arra hivatkozik, hogy „ezen kinevezés a tavalyi zsinat végzéseivel merőben ellenkezik”.⁴⁴ Itt már jól tetten érhető, hogy az alsópapság saját útjaira tévedve önkényesen értelmezi az egyházmegyei zsinaton elhangzott összes reformjavaslatot, önmaga próbálva eldönteni azoknak egyébként bizonytalan érvénybe lépést. Az önálló megoldásokat kereső papság el mer odáig jutni, hogy a forradalmat nem pártoló esperesek helyett vagy a jegyzőt, vagy a szomszédos esperest fogadja el hiteles joghatóságnak, a püspöknek csak utólagos hozzájárulását igényelve. Például a forradalom és szabadságharc bukása után az alcsíki papság kérte a püspököt, hogy a fogságba esett nagykászoni plébánost, Ferenczi Józsefet, „kit a múlt évi Zsinat értelmében ugyanazon év November elején az al-csik és kászonszéki egyházi kerület jegyzőjévé szótöbbséggel megválasztottunk vala – e hivatalban megerősíteni és az esperesi hivatal vételével megbízni addig is, míg Esperesünk óhajtott szabadságát visszanyeri”.⁴⁵ Ez az egyébként radikális megoldás ugyanakkor nem jelent elszigetelt jelenséget, már az 1848-as egyházmegyei zsinat előtt a marosi kerület beadványában, ahol az esperes szabad, csak a kerület általi választását kérték, megjegyezték, hogy „az udvarhelyi esperestnek”⁴⁶ hivatalából tett elmozdítását örömmel értették; hasonlóképpen elcsapni kívánjuk a szebeni esperest is, mint a magyar nemzetnek megátalkodott ellenségét”.⁴⁷ Az egyházmegye püspöke 1848-ban az ügyet nem kommentálta, de az tény, hogy az udvarhelyi esperes leváltását a papságtól elfogadta, miközben a többi kért *esperes-elcsapáshoz* természetesen nem járult hozzá. Ugyanakkor 1848. szeptemberében a „kerületi papságnak a zsinati pontokra beküldött feleletei rendén felfejtett kívánságát” figyelembe véve, a zsinaton elhangzott elveknek megfelelően a kerületi jegyzők kinevezésében elfogadja a kerületi jelöléseket.⁴⁸ Nem csoda, hogy az alsópapság úgy érezte, hogy az egyházmegye vezetője a zsinaton az egyházbiztos helyes törekvéseit bátorította, ami a későbbiekben fontos motivációs háttérrel jelentett az állásfoglalásban.

Az espereskerületek belső autonómiájának ilyen irányú értelmezése magyarázza, hogy miért nem fogadták el a későbbiekben a Székelyföldön Kedves István helynökségét. A

⁴³ Ez viszont nem jelentette azt, hogy a helynök forradalmat pártoló rendeleteit ne körözték volna. Az udvarhelyi papi gyűlés jegyzőkönyvében, 1849. július 11-én, már a bevezető részben megtaláljuk az utalást arra, hogy a püspöki helynök május 29-én kelt körlevele „már körözve is van”. – GYÉFKL PI. – 633/1849: *Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve*. Udvarhely, 1849. június 11. A megtorlás árnyékában is arra hivatkoztak az elfogott esperesek, hogy a helynöki utasításokat követték: „bűn terhe alatt valánk fölszólítva ezeknek véghez vitelére a Nagyméltóságod által püspöki helynökül kinevezett apát kanonok M[éltósá]gos Kedves István Úrnak ide mellékelt rendeleteiben is.” GYÉFKL PI. – 338/1849. *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek*. Nagyszeben, 1849. szeptember 18.

⁴⁴ GYÉFKL PI. – 633/1849. *Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve*. Udvarhely, 1849. június 11.

⁴⁵ GYÉFKL PI. – 414/1849. *Miklósi Gergely levele az alcsíki papság nevében Kovács Miklós püspökhöz*. Csíkszenkirály, 1849. október 4.

⁴⁶ Rajmund János esperest 1848-ban a kerületi papság leváltotta, tekintve, hogy tevékenységével nem voltak megelégedve. Ezt követően Antalfi Ferenc, addig kerületi jegyző vette át az esperesi teendők intézését ideiglenesen. Az 1849 tavaszán készült összeírás az egyházmegyéről Berde Mózes számára Antalfi Ferenc „esperesi helyettes” címmel szerepel. – GYÉFKL PI. 92/1849. *Pakó János püspöki titkár felterjesztése Berde Mózes kormánybiztoshoz*. Kolozsvár, 1849. április 13.

⁴⁷ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Marosi kerület beadványa*. Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.

⁴⁸ Gábor János vízaknai plébánost a fogarasi kerületbe, Matskási János téri plébánost a fehérvári kerületbe, Bögözi Lajos erzsébetvárosi plébánost az erzsébetvárosi kerületbe, András Ferenc tordai plébánost a torda–aranyosi kerületbe és Györfi Lajos szászrégeni plébánost a marosi kerületbe. – GYÉFKL PI. 1010/1848. *Kovács Miklós esperesi kerületei jegyzőket kinevező körlevele*. Kolozsvár, 1848. szeptember 13.

gyergyói kerület a házassági ügyek megoldatlansága miatt⁴⁹ 1849. május elején, még a helynöki kinevezés előtt javasolta, hogy „addig is, míg K[ároly]Fejér Vár a zár alól fel nem szabadula, a helybéli tisztelt Elnökünk ruháztatnék fel Püspöki hely tartói hatalommal: úgy a többi Esperesi székek is kérettetnének meg, hogy Elnökeiket ruháznák fel az írt hatalommal azért ne talán, a váló, és más perek a zár alatt hátra maradást szenvedjenek.”⁵⁰ Úgy érezték, hogy a megyéspüspök alkalmazta a zsinati elveket a kerületi jegyzők kapcsán, s így feltételezték, hogy az esperesek helynöki ténykedésével is egyetértene.

A polgári hatóságnak is jobban megfelelt ez az értelmezési lehetőség, mert így közvetlenebb ráhatással tudták biztosítani az espereskerületek lojalitását. Ebben a megközelítésben, egy szemelvényes összegzéssel élve azt láthatjuk, hogy a világi hatóságok nagyon is jól felmérték, hogy az egyházmegyes papság milyen társadalmi hatást tud kifejteni, s ennek megfelelően nem tekinthetjük véletlennek azokat a folyamatokat, ahogyan a hivatalos egyházi hierarchia mellőzésével, esetenként megkerülésével igyekezett a forradalmi kormány saját elképzeléseit az aktívabb papokon keresztül promoválni. Jelen tanulmány keretei miatt szemelvényesen igyekszünk ezt a szempontot érzékeltetni. A gyergyói kerület eseténél maradván, első dokumentálható alkalommal 1848-ban a nemzetőrség szervezése, s a székely haderőnek a Szeged alatti táborba való kiszállásának a szervezésében figyelhetjük meg a kerületen belül, hogy a papság magatartását az általa választott kerületi jegyző mennyire tudta befolyásolni, s ennek eredményeként hogyan sikerült a forradalmi kormány mozgósítási terve. 1848 májusában Batthyány utasítására a Gubernium és a General Commando megkerülésével⁵¹ a székely határőrséget a szegedi átszállásra próbálva rávenni, a csíkszentgyörgyi születésű Gál Sándor által vezetett küldöttség.⁵² A szóbeli utasítás szerint elkerülve Teleki József főkormányzót indultak el a Székelyföldre. Teleki viszont tudomást szerzett küldetésükről, s a szebeni hadikormányzóság mellett a székelyföldi királybírókat is értesítette a gyanúnak tekintett három küldöttről, kérve, hogy figyelve őket, akár el is fogják, ha zavart próbálnak kelteni. Teleki ugyanis helytelenítette, hogy az unió kimondása előtt hívta Batthyány kiindulásra a székelyeket. Csíkszákon Gál Sándor érkezéséig a hatóságok Csík, Gyergyó és Kászon székeknek is megszervezték a népgyűlést 1848. június 15-re Csíksomlyón, ahol Gál szavait végül kedvezően fogadták. A csíksomlyói gyűlésről írt jelentésében Gál Sándor kitért arra, hogy a magyar minisztérium iránti hűségre történő megesketése a jelenlevőknek megtörtént, „ezen tárgyban Andrási, gyergyóalfalvi plébános is nagyon lelkesen és buzdítólag szónokolt.”⁵³ Gál Sándor a maga részéről természetesnek tekintette, hogy a székely haderőnek a magyar minisztérium terveinek megfelelő mozgósítása csak a papság segítségével lehetséges. Beszámolójában a székelyföldi kiküldetéséről – amikor a székelység belső problémáit vázolta – rá is mutatott arra, hogy mivel a székelyek közt különféle nézetek, érdekek léteznek, s sok aggodalmat kiváltó hír terjed „szükség

⁴⁹ Ez azért is nagyon jelentős, mert a házassági ügyek rendezése a püspöki szentszék jogköréhez tartozott, így nem csak az esperesek helynöki meghatalmazását, hanem az esperesszéknek a püspöki szentszéki jogkörrel való felruházását is tervbe vették.

⁵⁰ GYÉFKL GYGYL. Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jkt. 1814-1862. 1849. május 3. Gyergyószárhegy. Espereskerületi gyűlési jegyzőkönyv.

⁵¹ A székelység kimozdításnak tervét Pulszky Ferenc vetette fel Batthyáynak, még 1848. április 29-én, mint egy lehetséges verziót a már létrejött nemzetőr seregek mozgósítása helyett. A javaslatnak az volt viszont a gyengéje, hogy a székely ezredek kijövele éppen a császár engedélyétől függött, miközben Batthyány éppen a Bécsből való nagyobb függetlenségre törekedett. Urbán 1973. 226.

⁵² A küldöttség tagja volt még Hajnik Károly gyorsíró és Klapka György főhadnagy. Urbán 1973. 22.

⁵³ Egyed Ákos szerint Gál Sándor csíki sikerének a háttérében a papság támogatása mellett fontos szerepe volt annak is, hogy a csíki származású Gál Sándor ugyanúgy római katolikus volt, mint Csíkszék lakossága. Egyed 2004. 73.

rögtön, de erélyesen rendelkezni és a népet jövője felett a papok és előjáróságok által felvilágosíttatni.”⁵⁴ Ennek fényében érdemes azt is érdemes megfigyelni, hogy amikor az unió kimondása után végül is sor került a székelység kimozdítására, a délvidékre érkező két székely gyalog zászlóalj és a két székely huszár határőrosztály nem szervezet zászlóaljak, hanem alkalmilag összeállított kötelékek voltak, tiszt, altiszt hiányokkal. Önkéntesség alapján alakultak, nem a tapasztalat, katonai tudás alapján kerültek kiválogatásra.⁵⁵ Az önkéntesség miatt jelentős, hogy a gyergyói kerületből úgy a Mészáros Antal esperes-plébános által vezetett gyergyószentmiklósi községből, mint Andrási Antal kerületi jegyző falujából, Gyergyóalfaluból is érkeztek önkéntesek.⁵⁶ A délvidéki kimozdítás mellett hasonlóan tetten érhető a papság szerepvállalása az agyagfalvi gyűlés szervezésében is. Eránosz Jeremiás gyergyóditrói plébános a szabadságharc leverését követően Kovács Miklós püspökhöz írt jelentésében rámutatott, hogy „a Székely Honnak a kényes forradalmi üdök kezdete óta tavaly országi gyűlés után, Magyarországra felküldött Székely követek haza jövén, az ottan történt változások és zavarok iránt párthíveikkel, némely pap társaimmal is kézen fogva fanatisálni kezdték a Népet, elámítván azt a Nép irtásról álmodozásokkal így a dühig felizgatva a Népet, az agyagfalvi gyűlésre kivívék, megyénként⁵⁷ a népet a fő Esperes⁵⁸ úrnak kör Levele szerint a lelki pásztorknak, a szelídség köntösét levetve, vitéz kapitányi szerepet jádva kardosan vezették úgymint a Kilyénfalvi,⁵⁹ Újfalvi,⁶⁰ Remetei⁶¹ és még két Gy[ergyó] Sz[ent] Miklósi segéd lelkész T[isztelen]dő Jákobi Sándor,⁶² és Lakatos [Ferenc] urak”.⁶³ Ez a forradalmi kormány melletti kiállítás, lelkesítés folyamatosan megmaradt a szabadságharc eseményei alatt is. Miután a császári erőknél sikerült „pacifikálni” Csíkszéket, a gyergyói kerület is császári ellenőrzés alá került. A pacifikáció lényegében azt jelentette, hogy a csíkiak Dorsner osztrák ezredes hatására elfogadták, hogy a szebeni főparancsnokságnak vessék magukat alá, azzal a feltétellel, hogy a szék területére se császári csapatok, se román vagy szász felkelők nem tehetik be a lábukat. Ezzel kapcsolatosan újra csak előtérbe került Andrási Antal szerepe. Közvetlenül az agyagfalvi gyűlés után a toplicai/maroshévi román betörésről a csíki határőrezredet október 20-án ő értesíti, segítséget kérve. A kérés következményeként „Csíki határőr hadnagy a pálfalvi, delnei, borzsovai, szentmiklósi, szépvízi, vacsárcsi és

⁵⁴ MOL H Meln. 2. 1848:454: Gál Sándor jelentése Batthyány Lajosnak. Alsócsernáton, 1848. június 25. Közölve. Urbán 2008. 45–64.

⁵⁵ Csikány 2008. 8.

⁵⁶ Garda 1998. 21.

⁵⁷ Egyházközségenként, plébániákként.

⁵⁸ Mészáros Antal.

⁵⁹ Sánta Imre Csíkszentimrén született 1806-ban. Pappá szentelve 1831-ben. Csíkszentimrén, majd 1833-tól Kolozsváron káplán. 1834-től Szentegyházfaluban plébános, 1836-tól (1838?) Gyergyókilyénfalván, 1849-től Csíkszentmiklóson. Meghalt 1876. május 14. Ferenczi 2009. 390.

⁶⁰ Albert Mihály Csíknagybaldogasszonyon született 1802-ben. Pappá szentelve 1833-ban. Gyulafehérváron, majd 1837-től Székelyudvarhelyen gimnáziumi tanár. 1839-től Illyefalván plébános, 1842-től Gyergyóújfaluban. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849–1851 között börtönben. Szabadulása után Csíksomlyón, Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron, majd ismét Gyergyóújfalban plébános. Meghalt 1861. december 20. Ferenczi 2009. 149.

⁶¹ Györfy János Csátószegen született 1801-ben. Pappá szentelve 1825-ben. Káplán Kolozsváron, majd 1829-től Csíkszentkirályon. 1832-től (1834?) Csíkszeredában táborkáplán, 1834-ben 6 hónapig megbízott plébános Csíkszeredában. 1846-tól Gyergyóremetén plébános. Az 1848-as forradalom idején a nemzeti mozgalmaktól távol maradt. Ennek ellenére ő az első, akit Gyergyóból Dorsner ezredes letartóztatott. 1856-tól Korondon káplán és egy ideig vezeti a parajdi plébániát. 1862-től Tekerőpatakon plébános, 1876-tól nyugdíjazva. Meghalt 1893. szeptember 4. Ferenczi 2009. 261.

⁶² Jákobi Sándor örmény rítusú. Születési adatai nem ismertek, pappá szentelési sem. Székelyudvarhelyen tanár, 1844-től Gyergyószentmiklóson káplán. Az 1848-as forradalom alatt tanúsított magatartása miatt előbb halálra, majd várfogságra ítélik. 1849-től fogoly, 1850-ben mint elítéltet viszik Komáromba. Ferenczi 2009. 280.

⁶³ GYÉFKL PI. – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

görcsfallvi honn levő férfiakat Szépvízre rendelte.”⁶⁴ A pacifikáció alatt Háromszék megszervezte az önvédelmét, viszont elszigetelődött a magyar forradalmi kormány által ellenőrzött Kolozsvártól. A kapcsolattartók közül Macskási Antal főhadnagy⁶⁵ jelentéséből tudjuk, hogy amikor átutazott a veszélyesnek tekintett csíki térségen, a járatlan havasi ösvényeken keresztül jutott el a biztonságosnak tekintett Gyergyóalfaluba Mikó Mihályhoz, a csíkszéki biztoshoz.⁶⁶ Mikó Mihály jól tudhatta, hogy kikre számíthat biztosí teendői ellátásában. Amikor őt Bem⁶⁷ 1849. január 11-én kinevezte csíkszéki biztosnak, „legelsőben Biális Ferencz, Mikó Antal, Antalfi Gábor s az előkelő nemesség más kiváló tagjaival, azután Andrassy⁶⁸ Antallal, lakhelye⁶⁹ derék plébánosával, Tankó Albert csíkszéki esperessel, Mészáros Antal [gyergyó]szent-miklósi plébánossal és esperessel, Kilyénfalván Sánta Károly⁷⁰ plébánossal” illetve még a katonaság közül néhányval, s egy pár barátjával közölte.⁷¹ Az orosz intervenció kezdete után a gyergyói kerület június 1-én tartott esperesi gyűlésén jelen levők „a keresztes Háborút megelőző ájtatosság hirdetését ellenzette, követelvén, hogy tegye azt hírré a világi kormány a Nép Gyűlésben: De erre a Világi Kormány, kinek Elnöke Mikó Mihály Kormány Biztos Úr helyet foglalt székünkbe, nem fogadja el, hanem azt kíváná, hogy a Horváth Mihály csanádi Püspök és Közoktatási Minister rendeletét el fogadni, és kihirdetni kötelesek legyünk, s ált küldé a Közlönyt,⁷² a melybe írva vala az Isteni tisztelet rendelete, a melyet előbb a Gyűlésbe felolvastatta.”⁷³ A gyergyói kerület részéről a lelkesítés meg is történt. A lelkesítés mérhető hatása szempontjából fontos az a levél, amelyet Jakab Eleknek egy barátja küldött, s amelyet visszaemlékezésiben – még ha a forrás konkrét megjelölése nélkül is – egészében közöl: „Dicső nép e barátom! írja egyik kitűnő állású barátom⁷⁴ e tárgyat illető levelében – még most vén koromban is fellelkesülök, ha erre a népre, ennek szabadságharcunk kivált utószakában való magatartására gondolok. Büszkévé tesz, hogy élükön lenni szerencsés voltam. Különös hálával emlékezem a papságra: hogy támogatták azok intézkedéseimet, mely hívek voltak a magyar kormányhoz! Olyan clerus tán a világon nem volt. Tankó és Mészáros! Oh Istenem! ez a két esperes! Két Kapisztrán, két hadvezér!...”⁷⁵ A két esperes közül Tankó Albert alcsíki esperes szerepét mutatja az is, hogy amikor 1849. június 18-án a cári csapatok Tömösnél áttörtek a székely védelmet, a forradalmi kormány felszólítja az Tankó Albert alcsíki esperest, hogy a felcsíki kerület papságának gyűlését levezetve arra törekedjen, hogy haza ügyében a lelkesedést fokozza. „Mint férfitől és hazafitól szigorú eljárást kívánok megbízatásában” – fogalmazott Mikó Mihály

⁶⁴ Kővári 1861. 95.

⁶⁵ Macskási Antal a kolozsvári nemzetőrség főhadnagya, 1848 őszén részt vett a székely tábor harcaiban, majd ezt követően a Háromszék önvédelmi harcában, de nem az alakulat tisztjeként. Süli kézirat. 187.

⁶⁶ 1848. szeptember 17-től Csíkszéki honvédtoborzó kormánybiztos. Hermann 1998. 65.

⁶⁷ Ő maga is a papság segítségét követelte. Kinevezése után rendeletet bocsátott ki, amelyben megparancsolta, hogy „a Tőle vagy a Székely földre nézt hasonló hatalommal ellátott Gál Sándor Ezredes Úrtól kibocsátandó rendeleteket a székely földi papság híveivel szószékből tudassa”. GYÉFKL PI. –338/1849. *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek*. Nagyszeben, 1849. szeptember 18.

⁶⁸ Neve a forrásokban általában az Andrási írásmóddal jelenik meg, de elvétele az Andrassy írásmóddal is találkozhatunk.

⁶⁹ Mikó Mihály Bem levelének vételekor Gyergyóalfaluban volt. Egyed 2010. 337.

⁷⁰ Jakab Elek itt rosszul használja a nevet. A gyergyókilyénfalvi plébános Sánta Imre.

⁷¹ Jakab 1880. 451.

⁷² Ezzel magyarázható, hogy a felhívás bekerült a plébániai levéltárakba. Ld. pl. GYÉFKL GYGYL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848–1857.

⁷³ GYÉFKL GYGYL. Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861. *Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve*. 1814–1862. 1849. június 1.

⁷⁴ Jakab Elek nem nevezi meg, kiről van szó.

⁷⁵ Jakab 1880. 456.

kormánybiztos.⁷⁶ A felcsíki papi gyűlés összehívását azzal indokolta Mikó Mihály, hogy a kerületben „a haza közös ügyében tett rendelkezések nem elég erélyességgel vétetnek...elégítélbe. Általában a felcsíki lelkész urak által nem gyakoroltatik a népre azon hatás, mely a szabadság iránti lelkesülést fenntartani képes lehetne, mit én nem egyébnek, mint a Lelkész urak közötti szorost egyetértés hiányának főleg a vezetésbeli hiányoknak tulajdonítok”. A felhívásnak eleget téve Tankó Albert valóban meg is jelent a Csíkrákoson tartott gyűlésen, ahol a kerület papsága az esperest, Potyó Ferencet, illetve még két plébánost leszámítva össze is gyűlt, s amint az itt szerkesztett jegyzőkönyv⁷⁷ is tanúsítja, a szabadságharc ügye melletti elkötelezettségüknek adtak hangot. Ez az eset is tükrözi azt a sajátosságot a forradalmi kormány és az erdélyi egyházmegye közti kapcsolattartásban, hogy a rendeleteket nem a püspökkel, vagy a kinevezett helynökkel, hanem közvetlenül a forradalmat pártoló esperesekkel közlik. Azáltal, hogy nyílt függetlenségi propagandát igényelt a forradalmi kormány, jelentős politikai felelősséget ruházott a papságra, akik ezt fel is vállalták.

A forradalmi, egyházkormányzati radikalizmus és az erre reagáló forradalmi kormány által előnybe részesített kommunikáció címzettjei és szereplői kapcsán az is jól látható, hogy nem egyszerűen csak egy túlfűtött klerikális csoportról van szó az erdélyi lelkipásztorkodó papság körében, hanem olyan papokról, akik híveik hétköznapi helyzetét, vágyait ismerték, képviselték, s ezért hitelesek is lehettek előttük. Ennek a helyzetismeretnek az 1848-es erdélyi egyházmegyei zsinaton, illetve az azt előkészítő esperes-kerületi jegyzőkönyvekből több példája is ismert. Egy szemelvényes összegzésen belül – amire jelen tanulmány keretei lehetőséget nyújtanak –, azt látjuk hogy a vásár és ünnepnapok méltó megülésének leggyakoribb akadályaiként jól érzékeltetik a papság részéről, hogy a háttérben egyrészt a munka (pl. marhalegeltetés), másrészt a zajos mulatozások azonosíthatók be. Az egyházmegyei zsinatot előkészítő esperesi tárgyalások jegyzőkönyvei között a torda-aranyosi kerület beadványában olvashatunk arról, hogy elsősorban a más vallásúak háborgatására, illetve a vegyes házasságban élőkre való tekintettel a hétköznapra eső ünnepeket vasárnapra kellene tenni.⁷⁸ Hasonló javaslattal élnek a kézdi-orbai kerület papjai is, illetve ugyanez a kérés fordul elő a barcai dékánátus és sepsimiklósi kerület beadványában is.⁷⁹ A katolikus többségű helyekről érkező javaslatok az ünnep szellemével össze nem egyeztethető mulatozásokkal szemben tennének ellenlépéseket. A gyergyói kerület papjai utalnak arra, hogy az előkelők, tisztviselők, magukat műveltnek képzelők kerülnek a vallásos kötelességek teljesítését, példájukkal pedig rombolnak. Ezért javasolják a világi és katonai előjáróknak büntetés terhe alatti rászorítását az ünnepek megtartására. Utalnak az angol példára, ahol büntető törvény van erre vonatkozóan. Főleg a határvidéki problémát érintik, amikor javasolják, hogy a katonaságot tisztjeik vezessék el a templomba. Ugyanakkor megtiltanának bármiféle kézi munkát, s a táncot is csak az esti vecsernye után engednék meg. A beadványok nem csak a külső hatásokra tesznek utalást, hanem párhuzamosan egy belső kritikát is megfogalmaznak, amikor a pap részéről a prédikációk alaposabb előkészítését igénylik: „ne rögtönzött, hiú, hanem mindig jól kidolgozott, nem fellengző, s a közösség sokkal nagyobb része által nem érthető, hanem egyszerűen csinos, mindenki által könnyen felfogható, szívre és lélekre ható, az idő szelleméhez. Hívei szükségéhez alkalmazott egyházi beszéddel álljon fel mindig a szónoki székre, s ne ímmel-ámmal, hanem szívből szívre hatólag szavalja azt el”.⁸⁰ A polgári

⁷⁶ GYÉFKL PI. – 173/1849. *Tankó Albert esperes levele Kedves István püspöki helynökhez* – mellékelve keltezés nélkül: *Mikó Mihály kormánybiztos felszólítása*. Csíkszentgyörgy, 1849. június 22.

⁷⁷ GYÉFKL PI. – 173/1849. *Tankó Albert esperes levele Kedves István püspöki helynökhez*. Csíkszentgyörgy, 1849. június 22.

⁷⁸ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Torda–Aranyos kerület beadványa*. Felvinc, 1848. július 31.

⁷⁹ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Barcai dékánátus és a sepsimiklósi kerület beadványa*. Brassó, 1848. július 20.

⁸⁰ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

hatóság közreműködését az ünnepek betartása terén a kézdi-orbai kerület jogilag is megalapozza. Rámutatnak, hogy az ünnepek megtartását az erdélyi polgári törvények is előírták (Approb. Const. Part. V. Edi. 5.; Compil. Constit. P. I. Tot. I. art. 2.). Ezt még kiegészítik: „a boltok és korcsmák zárva maradjanak... a cégek levétesse, akkor könnyű lesz a köznép által azokat megtartatni... Azon reményöket, miszerint az ünnep megszegőknek, káromkodóknak isteni tiszteletbeni resteknek megfenyítését óhajtjuk, tán nem fújja szét a jelenkor túlhumánizmusának minden erkölcsi rosszat pártoló ferdesége”.⁸¹ A kerületek lelkipásztorkodó papsága tehát mindenképp igényelte az egyházi ünnepek és vasárnapok méltó megünneplésének elősegítésében a polgári hatóság a közreműködését. A zsinatra beadott előkészítő jegyzőkönyvek szövegei ilyen szempontból egybecsengők. Csupán Zerich Tivadar teológiai tanár javasolja a polgári hatóság közbeavatkozásának a mellőzését.⁸² Hasonló módon kiemelt figyelem előzte meg a *délutáni isteni tisztelet és szolgálat célszerűbb elrendezésének* egyházmegyei zsinati tárgyalását is. A célszerűséget elsősorban a latin nyelv helyett az anyanyelven végezendő szertartástól várták a zsinatozó atyák. Még így is csak a nagyobb ünnepekre kívánják szorítani a délutáni vecsernyéket (úgynevezett vesperákat), amint ez kiderül a veszprémi püspöknek küldött kivonatból. A zsinati jegyzőkönyv szövege ez előbbi pontosítás nélkül kétértelmű maradhatna: „a deák nyelven tartott vesperák, mint nem célszerűek, szűnjenek meg”, ami értelmezhető úgy is, hogy a latin nyelven történő végzését akarják megszüntetni, de úgy is, hogy magukat a vesperákat óhajtják eltörölni. A *Vespera* tulajdonképpen a papi zsoltó részeit, amelynek latinul történő végzése nem szolgálhatta egyértelműen a hívek lelki épülését. Imádkozása elsősorban a papság egyéni feladata, illetve a kanonokok és szerzetesek közös imamódja.⁸³ A zsinati döntés mindenképpen reális válasz a kialakult helyzetre, hiszen a vecsernye helyett vasár- és ünnepnapok előestéjére a loretoi litánia végzését, illetve a Jézus litánia végzését ajánlják, a zsoltárok kihagyásával. Ez a megoldás végső soron eléggé egyértelmű egyetértéssel született meg. A kerületek előkészítő jegyzőkönyvei minden esetben rámutattak, hogy a néppel közösen végzett délutáni istentiszteletet anyanyelven kellene végezni, hiszen a hosszú, és latin nyelvű *Vesperát* a hívek úgyse értik. Az előkészítő tárgyalások javaslatai többnyire a Szepessy féle imakönyvet – *Istent reggel, a szent áldozatnak bemutatásakor, és este naponta imádó keresztény* – ajánlják használatra. A megszövegezésben kiemelkedő szerep van Andrási Antal gyergyói kerületi jegyzőnek, akinek a hatására a gyergyói kerület pontosan megjelölte beadványában ennek 13–33 oldalait.⁸⁴ A kérés hátterében egészen egyértelműen beazonosítható Andrási Antal, aki az anyanyelviség pártolásával kapcsolatosan önéletrajzában megfogalmazta, hogy „miután a századok óta éppen azon körökből, hol helyet foglalni csak neki vala egyedül s kirekesztőleg joga, száműzve volt édes honi nyelvünket a Magyar Nemzet buzgó állhatatossága, csüggedést nem ösmerő küzdései, s a Király igazságszeretete az 1844 Pozsonyi Országgyűlésen felemelték azon magas polczra, melyet méltán követel, s melynél alacsonyabban őt szemlélni fájdalom s arcpirulás nélkül nem lehet s miután legalább a testvér Magyar Honban minden egyház és religiót illető tárgyak, válóperek a Szent- és Esperesi székeknél magyarul parancsoltatnak vitetni s az anyakönyvek is ezen édes nyelven kezdenek iratni, legyen szabad nekem is legalább e jegyzőkönyvet édes anyanyelvünkön megszólaltatni addig is míg egy boldogabb kor – mely bár mentől előbb békövetkeznék, – édes kis hazánkban is anyanyelvünket diplomatikai állásra emeli, s míg eljövendő egy boldogabb kor, mely előtt hihetetlen legyen miképpen mi a kihalt latin nyelv rabigája alatt illy sok századok hosszú során át görbednek megvetve s feledve édes anyai nyelvünket még a felvilágosodott 19-ik században is konyhai

⁸¹ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Kézdi-orbai kerület beadványa*. Kanta, 1848. augusztus 9.

⁸² GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Zerich Tivadar teológiai tanár beadványa*. Gyulafehérvár, 1848. augusztus.

⁸³ Forster 19047. 72.

⁸⁴ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

szavakkal összefélcelt studiumokat tanulunk szajkó módra, s még az 1845-ik évben e nyelven tanul a Cath. s e nyelven folynak minden egyházi dolgaink.”⁸⁵ A Vespera kapcsán a többi kerület is javasolta, hogy egyszerű legyen: ének, ima, szentírási szövegek, bizonyos szertartások végzése legyen a tartalma.⁸⁶ A zsinaton a választmányi munka összefoglalójába utólag bekerült a „cibórium kitétele mellett”⁸⁷ betoldás is, amelyet a zsinati jegyzőkönyv is tartalmazni fog. A veszprémi püspöknek elküldött pontokból az előesti Vesperás tartásának igénye hiányzik. Ez a megoldás mindenképpen helyesnek tartható. Az érvényes egyházjogi szabályok ugyanis előírják, hogy a trienti zsinatnak a latin nyelv pártolására vonatkozó döntése⁸⁸ szellemében a liturgikus ténykedések és a breviárium végzésénél a latin nyelvet szabad használni, míg az ezen kívül eső, néppel közösen mondott imákban lehetséges az anyanyelv használata.⁸⁹ Tehát ha marad a Vesperás, mint a breviárium része, azt csak latinul lehetett volna továbbra is végezni, viszont a litániákat lehetett már magyarul is. Így próbálják meg elérni, hogy a ritkábban és ugyanakkor anyanyelven vasár- és ünnepnap délután tartandó ájtatosságokat a hívek megkedveljék. Ilyen kivitelezéssel a délutáni vecsernye egybeköthető volna a vasárnap és ünnepnapokon történő oktatással is. A jegyzőkönyv a vesperás elvégzése előttre ajánlja az oktatások tartását. A veszprémi püspöknek küldött kivonat ugyanakkor egy újabb pontosítással igyekszik az oktatásoknak hatékonyságát, látogatottságát növelni: „falukon őszi és téli vasárnapokra azért kívánnók határozni, mert az évszak más vasárnapjain a cselédek megjelenése nehezen eszközölhető – Városokon a tavaszi és nyári időszakban tartandók, és azok gyakorlására az illetők az előljáróság által kötelezendők”.⁹⁰ A zsinati jegyzőkönyv röviden foglalja össze a hozzászólók javaslatait, amelyeket a zsinatot előkészítő tanácskozások jegyzőkönyvei részletesebben taglalnak. A javaslatok rámutatnak azokra az okokra, ami miatt ezen oktatások látogatottsága nem éppen magas. Keresztes József beadványában kifejti, hogy a vasárnap délutáni oktatás szükséges, és rámutat a kivitelezést szinte lehetetlenné tevő okokra is. Itt érinti a székelyföldiek példáját, akik még vasárnap és ünnepnapokon is dolgoznak, pásztorkodnak, tutajoznak. A fő okok felsorolását kiegészíti azzal, hogy sokan szolgálnak más vallásúaknál. Az időpont kapcsán a gond a városi cselédekénél van, mert „míg az úr meghatározatlanul 4-5 órakor ebédel, s a kártyás, kockás háta megett virraszt a cseléd, addig ennek tanulása kétséges.”⁹¹ Ugyancsak ő rámutat, hogy esetenként az is gond lehet, hogy ruháik rongyosak, amelyekben szégyellnek a templomban megjelenni. Persze az utcán, a fogadóban ezért nem feszélyeztetik magukat, tehát ez inkább ürügy, mintsem ok az oktatásról való távolmaradásra. A kolozs-dobokai beadvány szerint a cselédek csak ősszel és télen tudnak ilyen oktatásokon megjelenni.⁹² A gyergyói kerület javaslata szerint télen, illetve nagybőjtben és adventben volna ilyen oktatásra lehetőség, mert „a székelységben az ifjak és gyermekek az egész nyáron, és a tavasz és őszi legnagyobb részén át éjjel és napot a mezőn és erdőkön töltik, főleg Gyergyóban, hol a földművelésen és a marhák legeltetésén kívül a tutajfavágás is igen sok erdőn töltendő időt igényel”.⁹³ A gyulafehérvári papság arra is rámutat, hogy a cselédek uraiktól nem mindig

⁸⁵ Andrási önéletrajz.

⁸⁶ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa*. Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.

⁸⁷ GYÉFKL EZS. – d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Választmányi munkálat azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat a veszprémi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, a. 4.

⁸⁸ *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 8. de sacrific. missae; can. 9. „Si quis disxerit, lingua tantum vulgari Missam celebrari debere: anathema sit”.

⁸⁹ Szeredy 1874. 492. §. II. 2. 1188–1189.

⁹⁰ GYÉFKL EZS – d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat a veszprémi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, B. a. 6.

⁹¹ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa*. 1848. augusztus 16.

⁹² GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Kolozs-dobokai kerület beadványa*. Kolozsvár, 1848. augusztus 8.

⁹³ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

kapnak szabad időt délelőtt, de talán délután ott tudnak lenni, s ezt kellene kihasználni.⁹⁴ A cselédek kapcsán ezért is emeli ki a belső-szolnoki beadvány, hogy törvény kötelezze a cselédeket tartó urakat, hogy a vasárnapi oktatásokra elengedjék őket.⁹⁵ A bányavidéki kerület papságának beadványa is rámutat az oktatás fontosságára, és javasolja, hogy a polgári hatóság is segítse elő az érintetteknek az oktatásokon való megjelenését.⁹⁶ Tekintettel arra, hogy ez az együttműködés bizonytalan, a marosi kerület csupán a vasárnapi iskola formájában képzei el ezt az oktatást,⁹⁷ míg a kézdi-orbai kerület helyette, illetve kiegészítésére jobban hangsúlyozza a házasságra való felkészítések rendszeres tartását.⁹⁸ Végző soron azonban a kerületek többsége az oktatás megtartását fontosnak tartja. A gyergyói kerület – Andrási Antal hatására – konkrét javaslatot is tesz az oktatás anyagára vonatkozóan. Ők a salzburgi érsek, Augustin Gruber *Practisches Grundbuch von Katechetik für Katholiken* könyvét ajánlják, amelynek egy részét Bardócz János és Lönhárt Ferenc – a későbbi erdélyi püspök – már magyar nyelvre le is fordítottak.⁹⁹ Gruber kézikönyve mellett az 1845-ben megjelent Andrási István által írt *Keresztény tudomány*-t is figyelembe ajánlják.¹⁰⁰ Andrási István akárcsak Andrási Antal is, a bécsi Augustineum végzettje¹⁰¹ volt, s 1836-tól a gyulafehérvári teológiai tanára is.¹⁰² Így Andrási Antal és Andrási István 1836–1843 között kollégák is voltak, ami kézenfekvő magyarázatot ad arra, hogy a gyergyói kerület honnan ismerhette ilyen behatóan a kérdésre vonatkozó irodalmat. Az *ájtatos társulatok behozatalát* pasztorációs szempontból, a nép buzgóságának növelése érdekében fontos kérdésnek tartották a zsinati megbeszélés tárgyát alkotó pontok összeállítói. A zsinati jegyzőkönyv kiemeli, hogy elsősorban hasznos – ma úgy fogalmaznánk: szociális – célt is szolgáljanak ezek, mint a szegények, árvák és népiskolák támogatása. A veszprémi püspöknek küldött kivonatba utólag beszúróják még az egyházi lapok, Szentírást olvasó, illetve rózsafüzér társulatok támogatását is, amely kitétel a jegyzőkönyvbe is bekerült. A jozefinista szellem megnyilvánulása lenne e kérelem kifejezése? Később a zsinatot értékelő Forster János annak látja.¹⁰³ A jegyzőkönyvben csupán rövid foglalatát olvashatjuk annak, amely az előkészítő tárgyalásokon megfelelő háttér-információkkal megalapozott óhaj volt. Ha csak a megfogalmazott óhajt nézzük, mondhatjuk, hogy érződik rajta a jozefinizmus szelleme. De ha a korabeli társadalmi viszonyokat vesszük figyelembe, amikor a szociális jellegű társulatok behozatalát szükségesnek tartják, sokkal inkább jó helyzetfelmérésről kell beszélnünk. Elsősorban a mérsékleti és a káromkodást megakadályozó egyletek behozatala volt a legáltalánosabb óhaj. Ilyen egylet Magyarországon már létezett. A Religio és Nevelés 1848. áprilisi száma közzé is tette a „középponti mérsékleti egylet elnöke, nt. Závodnik J. úr” felhívását, amelyben a mértékletességi ügy pártolóit felkéri, hogy aláírásukkal támogassák az országgyűlés elé terjesztendő kérelmüket. A Závodnik-féle kérelem rámutat a mértéktelen ivászat elterjedésére és káros következményeire, amelynek elkerülése végett öt pontos

⁹⁴ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyulafehérvári papság beadványa*. Gyulafehérvár, 1848. július 31.

⁹⁵ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Belső-Szolnok kerület beadványa*. Szamosújvár, 1848. augusztus 2.

⁹⁶ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Bányavidéki kerület beadványa*. Abrudbánya, 1848. augusztus 1.

⁹⁷ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Marosi kerület beadványa*. Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.

⁹⁸ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Kézdi-orbai kerület beadványa*. Kanta, 1848. augusztus 9.

⁹⁹ Gruber 1846.

¹⁰⁰ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

¹⁰¹ Tusor 2007/1. 210.

¹⁰² Papi karrierjének főbb állomásai: a bécsi Augustineum elvégzése után 1827-ben szentelték pappá. Előbb Marosvásárhelyen káplán, de már 1832-ben teológiai tanár Gyulafehérváron 1833–1836 között Oláhlápos plébánosa, majd újra visszatér tanítani a teológiára, 1836–1848 között. 1848-ban kezdi asztronómiai tanulmányait Budán. Hazatérve 1850-ről a Batthyáneum igazgatója. 1851-ben a Gyulafehérvári Székeskáptalan csillagász-kanonoka lett, tíz év múlva a teológiai tanárságról lemond a káptalani munkák miatt. Káptalani teendőinek sűrűsödését jelzi, hogy 1853-ban iskoláskanonok, 1854-ben mesterkanonok, 1866-ban pedig örkanonok lett. 1890-ben hunyt el, Gyulafehérváron. Ferenczi 2009. 153.

¹⁰³ Forster 1907. 78–79.

törvényjavaslatot is készítettek. Ennek szövegét az idézett felhívás közzé is tette. A felhívás bevezetőjében a szerkesztő megjegyzi, hogy nem új kérdésről van szó, a régebbi számokban már ismertették az olvasókkal e kérelmet, amelyről tudják, hogy a pozsonyi törvénykezésről már elkésik, de reményét fejezi ki, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésen tárgyalás alá fogják venni.¹⁰⁴ Kiemelhetjük, hogy a hasznos célú ájtatos társulatok emlegetése a jegyzőkönyvben végső soron kompromisszumnak is tekinthető a zsinati munkálaton részt vevők részéről. Az esperesi kerületek előkészítő tanácskozásainak jegyzőkönyvei elég pesszimistán látják az úgynevezett ájtatos társulatok helyzetét, ezért is elég ritkán hangoztatják azoknak akár csak elvi támogatását is.¹⁰⁵ A már említett, mérsékleti társulatok mellett újak behozatalát kevés esperesi jegyzőkönyvben ajánlják. Érdekességként említhetjük, hogy Zerich Tivadar teológiai tanár kiházasító társulatok, vadházasságokat megszelídítő egyletek alapítását indítványozza.¹⁰⁶ A már meglévő társulatok kapcsán többen is kifogásokat tesznek. A kolozs-dobokai kerület kiemeli, hogy azok maradjanak, amelyek közkedveltek és hasznosak, de töröljék el az eskütételt a tagságnál.¹⁰⁷ Keresztes József ferences tartományfőnök rámutat, hogy a formai dolgok is legyenek rendbe: püspöki jóváhagyással működjenek, s ne zavarják a közösségi liturgiát.¹⁰⁸ Ez utóbbi kérdés kapcsán a marosi kerület papsága már azt a javaslatot is meg meri tenni, hogy még a meglévő társulatokat is szüntessék meg, hiszen hétköznapra nem valók, vasárnap pedig feleslegesek.¹⁰⁹ A kézdi-orbai és udvarhelyi kerületek beadványai egyetértenek abban, hogy ha a meglévők a nép ájtatos érzelmének élesztésére nem elegendők, az újak sem lesznek sikeresebbek, tehát szükségtelen ilyeneket behozni.¹¹⁰ A gyergyói kerület beadványa a meglévőket is ellenzi: „azok célt tévesztve rendeltetésöktől elfajultak; azért azoknak behozatalát a székely földre feleslegesnek tartjuk”.¹¹¹ Az ellenzés elméleti megalapozását a torda-aranyosi kerület papsága teszi meg jegyzőkönyvében: „netalán úgy járunk, mint aki keddre fogadott böjtjét szorosan megtartja, de az anyaszentegyház által parancsoltakat lelkeésmeret furdalása nélkül megszeghetőnek véli”.¹¹² A forradalmi szellem igazából a liturgiába bevezetendő anyanyelviség terén erőteljesen érződött. A magyar püspöki kar által megfogalmazott tárgyalási pont teljes összhangban van a trienti döntésekkel, amely a nép nyelvén lehetőséget ad közös imák végzésére: „A római s eddig használatban lévő rituálék nyomán egy új, s valamennyi deák szertartású megyében behozandó oly rituálék kiállítása, melyben a szentségek és szent szertartások kiszolgáltatásának alkalmával némely épületes imádságok anyanyelven lennének használandók, némely célszerű oktatások formulái mellett” – szól a tárgyalási pont szövege. A zsinatoló atyák azonban tovább mennek, mint amit e pont megszövegezése kívánt, a teljes anyanyelviség mellett szállnak síkra. Ennek a törekvésnek pasztorációs jelentőségét és célszerűségét felmérni csupán a 2. vatikáni zsinat a liturgiáról szóló konstitúciójának (Sacrosanctum Concilium) rendelkezése ismeretében lehetséges. Az elv, amelyet az egyházmegyei zsinaton megfogalmaznak, az 1 Kor 14, 11. 16–19. verseire alapozva a következő: ha a nép nem érti az imát, mire tudja azt mondani, hogy Ámen? Mit ér a meg nem értett beszéd, hogyan érheti el célját? Az új szertartásos könyv kidolgozásához

¹⁰⁴ Religio 1848. 1848. április 2. V. 27. 214.

¹⁰⁵ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Barcai dékánátus és a sepsimiklósi kerület beadványa*. Brassó, 1848. július 20.

¹⁰⁶ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Zerich Tivadar teológiai tanár beadványa*. Gyulafehérvár, 1848. augusztus.

¹⁰⁷ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Kolozs-dobokai kerület beadványa*. Kolozsvár, 1848. augusztus 8.

¹⁰⁸ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa*. 1848. augusztus 16.

¹⁰⁹ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Marosi kerület beadványa*. Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.

¹¹⁰ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Kézdi-orbai kerület beadványa*. Kanta, 1848. augusztus 9.; *Udvarhelyi kerület beadványa*. Udvarhely, 1848. augusztus 17.

¹¹¹ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

¹¹² GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Torda-Aranyos kerület beadványa*. Felvinc, 1848. július 31.

mintaként egy német Rituálét ajánlanak.¹¹³ Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a gyergyói kerület a gyermekek elsőáldozása kapcsán a szertarás szabályait illetően figyelembe ajánlják Szilasi László: *A lelkipásztorság tudománya* 3-ik kötetének 260–262 lapjait, a felkészítést illetően pedig a 99–103 lapokat. Ezeket a részeket ajánlják külön kinyomtatni.¹¹⁴ A gyergyói beadvány ugyanakkor elfogadja, hogy amíg egy jobb magyar Rituálé elkészülne, addig is ajánlott a német szertartáskönyv lefordítása magyarra. A zsinaton ebben a szellemben született meg a döntés, sikerült elérni, hogy a szertartáskönyv „célszerű magyarítását a nemzeti zsinat teendői közé” sorolják

A helyi problémákra történő reflektálásokon túl a társadalmi érzékenység a nemzettudatban ekkor fontossá váló etnikum alapú sorsközösség mentén sajátosan jelentkezett az Erdély határain túl élő magyar katolikusok ügye esetében. Szándékosan nem idéztem pontosan a magyar püspökök által meghatározott formát (*a moldvai magyar katolikusok ügye*), ugyanis a végleges jegyzőkönyvbe bekerül az a beszúrás, amelyet a beszercebányai püspöknek küldött kivonatba csupán utólagosan jegyeztek fel: *és oláhországi magyarok ügye*.¹¹⁵ A javaslatban ugyan már nem térnek ki a havaselvi magyarokra, csupán a moldvai katolikusok ügyének rendezésére, viszont a jegyzőkönyv rögzítése után sor kerülhetett valamelyik figyelmes pap pontosítására, aki felhívhatta a figyelmet arra, hogy magyarok Havasalföldön is élnek. Mindenképp a csángó kérdés rendezésének módját keresve kifejezik óhajukat, hogy a csángómagyarok nyelvi és vallási identitásának megőrzését támogatni kell. A nemzeti zsinattól várják ennek elősegítését, de már itt ajánlják, hogy magyar nyelvű (nem pedig olasz) lelkészeket és tanítókat kell hozzájuk küldeni, s ugyanakkor magyar nyelvű könyvekkel is ajánlatos volna a csángó katolikusokat ellátni.¹¹⁶ Mindezt csupán átmeneti jellegű rendezésnek tekintik, ezért csupán ideiglenes megoldásként javasolják, hogy joghatóságilag az erdélyi egyházmegyéhez csatolják a csángókat. Végző megoldásnak az esetleges áttelepítést tartják az egyházmegyei zsinaton részt vevők.¹¹⁷ Tekintve az akkori politikai helyzetet, s a forradalmi eszmék hatására nemzetállamban való gondolkodást, a lehető legérthetőbb magatartást fogalmazták meg a zsinatra egybegyűlt klerikusok. Ez is jelzi a magyar polgári forradalom eszméinek ismeretét, az azokkal való egyetértés készségét a katolikus papság részéről. A kérdés utótörténetéről érdemes megjegyezni, hogy ekkor ugyan konkrét megoldás, lépés nem történt, egyrészt a politikai események változásai miatt, másrészt az elmaradt nemzeti zsinat ténye miatt. Nem jött össze az a fórum, amelytől a csángó kérdés rendezésének elősegítését várták. Csupán 1859-ben, Haynald Lajos püspöksége idején került sor a Szentszékhez küldött felterjesztés megfogalmazására. Ebben a püspök kifejezi kérését, hogy az erdélyi püspökséget emeljék érsekségi rangra, s a visszaállítandó milikói püspökség legyen ennek szuffragáns püspöksége. Így elérhető lett volna, hogy a moldvai magyar katolikusok egyházi irányítását Gyulafehérvár rendezhesse. Ekkor még nem létezett önálló államként Románia, így a kérdés

¹¹³ „Ritual nach dem Geist und Anordnungen der kath. Kirche oder praktische Anleitung für die kahtolische Seelsorger. Amten Stuttgart und Tübingen in den gg. Cotta 1831” – GYÉFKL EZS – d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készitendő megyezsinati munkát a beszercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, D. a. 2.

¹¹⁴ GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyergyói kerület beadványa*. Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.

¹¹⁵ GYÉFKL EZS – d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 6. pont.; GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készitendő megyezsinati munkát a beszercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, D. a. 2.

¹¹⁶ A „Jó és olcsó könyvkiadó” kérdés kapcsán a gyulafehérvári papság zsinatot előkészítő tanácskozása már leszögezte, hogy ez a kiadó az figyelmét terjessze ki „a moldvai és oláhoni hitsorsink állapotára...” – GYÉFKL PI. – 1010/1848. *Gyulafehérvári papság beadványa*. Gyulafehérvár, 1848. július 31.

¹¹⁷ „Addig is, míg talán magyarhon ezen moldvai testvéreknek honunkba leendő áttelepítése iránt intézkednék...” GYÉFKL EZS – d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 6. pont.

rendezésére elméletileg lehetőség is lehetett volna, hiszen a megoldás csak az egyházi jóváhagyástól függött. Hogy mégse valósult meg a terv, annak oka abban kereshető, hogy Kunszt József kalocsai érsek, akinek joghatósága alá tartozott az erdélyi püspökség, nem adta ebbe beleegyezését.¹¹⁸ Gyakorlatilag tehát a kérdés rendezése akkor is, az után is elmaradt. Előrelépés azonban történt, Kovács Miklós püspök 50 példányban magyar imakönyvet küldött a kantai házfőnök, Körösi Ferenc közvetítésével a moldvai csángóknak. Az adományozást a zsinati jegyzőkönyvbe fel is jegyezték.

A fentiekben ismertetett zsinati javaslatok azért is érdekesek, mert egyértelműen mutatják, hogy az erdélyi egyházmegyes, lelkipásztorkodó papság odafigyelése a társadalmi problémákra, a hívek érdekeire meglévő és képviselt szempont volt. A helyi realitásokból kiinduló, alulról érkező kezdeményezés viszont nem jelentett egyet a mindenfeltétel nélküli promoválásával a katolikus egyházi érdekeknek. Az erdélyi papság körében ugyanis jól látható, hogy a felülről érkező, magyar püspöki kar által korábban promovált petíciós akció mellett nem állt ki annyira egyértelműen, mint a helyi szükségleteken alapuló egyházi belső reformok esetében az egyházmegyei zsinaton. Egy kis kronológiai visszatérővel élve a petíciós akcióra – amelyet a magyar püspöki karral karöltve Kovács Miklós megyéspüspök kezdettől szorgalmazott – egy eléggé jelentős fenntartást figyelhetünk meg. Erőteljesnek tekinthető az az óvatosság, amellyel a petíció kérdését kezelik. Kedves István kanonok, kolozsvári plébános (a későbbiekben a székelyföldi papság által nem elfogadott, a püspöktől kinevezett általános helynök), miután a petíció aláírására buzdító felhívást megkapta, ennek az óvatosságnak adott hangot. „Jött hozzám K[ároly] Fejérvári consistoriumtól írt cím alatt, egy felszólítás is, s a mellett a katholika Egyház érdekében írt, s az ország Gyűlésére bé adni intézett négy pontból álló petitio is, de a felszólítás, bár is ha tartalmában az tűnik ki, mintha a M[éltósá]gos consistorium nevében írva volna, senkitől sincs aláírva, sem számmal szokás szerint ellátva, pedig abban az parancsoltatik, hogy tartsak sietve Esperesi gyűlést, holott is a petitios ívet a Plébános urakkal írássam alá nemcsak, hanem a Világi Rendből is mind magam szereztessenek, kik közül a kik írni tudnak, kivált a Főbbek Személyesen, mások nevében pedig az e tárgyban tartandó Megye Gyűlés írja alá a peticios ívet”.¹¹⁹ Kifejti, hogy a petíció tartalmával messzemenően egyetért, viszont „a mostani forradalom idején ily kényes dologban minden aláírás nélkül Felsőség nevében tett felszólításra én lépést nem tehetek, hacsak Ex[cellenti]ád, vagy a M[éltósá]gos Consistoriumtól hiteles erejű, s tekintélyes Parancs által fel nem szólíttatom”. A püspök válaszlevelében megnyugtatta az aggodalmaskodó plébánost. „A Magyar Nemzet Gyűlésre beadandó petíciók szétküldése, s az Espereseknek az iránti fölszólítása hírem nélkül nem történt; hogy pedig ezen fölszólítás alá nem íratott, s hivatalos szám alatt nem küldetett, az éppen óvatosságból tétetett, nehogy a világi katolikusok azt gondolják, hogy az egyházi kormány ez ügyben is parancsolólag akar fellépni, és a világiakat valamire erőltetni kívánja a maga érdekében, hanem úgy tétetett az indítvány, hogy lássa, értse mindenki, miszerint ez által a katholika religio egyház szent ügye s az egész katolikus Státus érdeke karoltatott föl s ezt meg értvén önkényt járuljon aláírásával az ügy Pártolásához, hogy e szerént mentől több önkénytes aláíró eszközöltessen s az egész kath[olikus] Status képviseltessen”. Levelében a püspök továbbá megrója az aggodalmaskodó plébánost, nem az óvatosságáért, hanem azért, mert furcsának tartja, hogy annak ellenére vonakodott a petíció aláírásától, hogy tudatában volt annak, hogy miért nem került hivatalos iktatószám és aláírás a felhívásra. A petíciót sürgető felhívásról ugyanis a gyulafehérvári papsággal tartott gyűlésen döntöttek, amelyen részt vett Keserű Mózes és Vitos Gergely, akiktől Kedves István plébános a gyűlésen elhangzottakat személyesen is megtudhatta. Ezért a püspök felszólítja a kolozsvári plébánost, hogy „ez ügyben

¹¹⁸ Forster 19074. 108–109.

¹¹⁹ GYÉFKL PL. – 634/1848. *Kedves István plébános, kolozs–dobokai kerületi esperes levele Kovács Miklós püspökhöz.* Kolozsvár, 1848. május 10.

avatott káplány Vitos Gergelyt maga mellé véve intézkedjék”.¹²⁰ Kedves István óvatosságát valóban elmarasztalhatnánk, ha más kerületekben is hasonló helyzettel nem találkoznánk. A felhívás félreérthetőségét azonban az egyházmegye más pontjairól érkező levelek is bizonyítják. „Mohó nyugtalansággal ölelők a Nagy Méltóságod pecsétje alatti nyalábot abból vigasztalást merítendő, abban leendőink iránytűjét feltalálándók, de zsibbadt merültség lankasztá lelkeink szent örömét: mert az óhajtvá várt Fő Pásztori leirat helyett, idegen kezektől költ minden hitelesség nélküli iratokat lelénk” – írják a Gelencén tartott esperesi tanácskozás jegyzőkönyvből a püspöknek átküldött kivonatban a kézdi-orbai kerület papjai is.¹²¹ Ugyancsak erre hivatkozik a csíksomlyói beadvány is.¹²² Az óvatosságnak tudható be, hogy elsősorban a nemzeti feszültségektől is terhes kerületekben az aláíráshoz szükséges gyűlést össze sem hívják. Brassóban például az Unió kiváltotta feszült hangulat miatt csupán a nép képviselőit hívja egybe az esperes, de így is csak néhány helység (Barót, Miklósvár, Sepsiszentgyörgy, Szentiván) képviselői voltak hajlandók aláírni a petíciót.¹²³ Medgyesen szintén az unió kérdése zavarta meg az aláírást. Az itteni lakosság nem hajlandó az aláírásra, amíg az Uniót az uralkodó meg nem erősíti.¹²⁴ Azt se feledhetjük azonban, hogy ezek a feszültségek nem mindig okoztak hasonló gondot. Abrudbányán, az Érchegységnek a polgárháború viharaiban sokat szenvedett bányavidéki esperesi kerületének központjában Kovács József esperes éppen a változások miatt sürgeti, hogy a magyar katolikusság is tegye meg a szükséges lépéseket. Amint rámutat, „az oláhság ezereként nyomul Balásfalva felé nemzetisége és szabadsága s alapítványai törvényesítése felett értekezendő. A szászok tulajdonaik mellett harcolnak, a protestánsok különféle petitiókkal lépnek fel. Szóval mindenki óvatos tulajdona felett” – tehát ne a katolikusok legyenek azok, akik saját érdekeikért ne állnának ki. Ezért is sürgeti a petíciók minél nagyobb számban történő aláírását.¹²⁵ Alapvetően az óvatosság és a szándékosan gerjesztett félreértések mellett tetten érhető ebben az esetben, hogy az előre gyártott kérések támogatásában az erdélyi egyházmegyes lekipásztorkodó papság nem vállalt akkora szerepet, mint amit tőle reméltek. Egy tőle idegen, előre gyártott petíció promoválásával való azonosulás nem azonos a hétköznapi életben tapasztalt pasztorációs problémák kezelésével. Ezért is a petíciós akció támogatása az egyházmegyes papság társadalmi hatását és szerepvállalását nem minősítheti.

Sokkal inkább tetten érhető ez a szerepvállalás, amikor az általa tapasztalt lekipásztori szükségletekről volt szó, amikor az egyházmegyei zsinaton, hívei érdekében megfogalmazta a saját javaslatait. Ezért is vélelmezhető, hogy azok a lekipásztorkodó papok, akik híveik gondjait közelebről ismerték, s hatékonyan igekeztek érdekükben (is) reformokat szorgalmazni, amikor a forradalom és szabadságharc ügyében az általuk elfogadott forradalmi kormány terveinek megfelelően mozgósítottak, hatékonyak lehettek. Egy nagyobb öszképben, amelyre a fentiekben vázolt részletek is utalnak, az látható, hogy a felső hierarchia által – legalább is kezdetben – promovált forradalmi változások iránti nyitottság és a forradalmi kormány által kért lojalitás párosulva a hívek érdekében megfogalmazott reformjavaslatokkal, függetlenül az esetenként ezzel együtt járó egyházi belső radikalizmus mértékétől, meghatározó társadalmi szereplőkké tette a lekipásztorkodó papságot. Ebben az összefüggésben nem tekinthető véletlennek az sem, ahogyan a szabadságharc bukását követően a megtorlás áldozatául estek ezek a papok, mint ahogyan az sem, ahogyan híveik igyekeztek kimenteni papjaikat a számonkérés terhei alól. Ezért is a hívek és a papok kapcsolatának, a papság társadalmi hatásfokának egyfajta mércéje lehet

¹²⁰ GYÉFKL PI. – 634/1848. Kovács Miklós püspök válaszevele Kedves István plébánosnak. Gyulafehérvár, 1848. május 11.

¹²¹ GYÉFKL PI. – 688/1848. Kádár Antal esperes és Elekes István jegyző által aláírt esperesi tanácskozási jegyzőkönyv, átküldve Kovács Miklós püspöknek. Gelence, 1848. május 17.

¹²² GYÉFKL PI. – 824/1848. Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban. Csíksomlyó, 1848. június 4.

¹²³ GYÉFKL PI. – 824/1848. Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban. Brassó, 1848. június 18.

¹²⁴ GYÉFKL PI. – 824/1848. Összegyűjtött aláírások a petícióval kapcsolatban. Erzsébetváros, 1848. június 28.

¹²⁵ GYÉFKL PI. – 824/1848. Kovács József esperes jelentése Kovács Miklós püspöknek. Abrudbánya, 1848. május 16.

annak a mértéke, ahogyan a forradalom és szabadságharc leverése után az osztrák megtorlás kereszttüzébe kerülő papjaikat a hívek mentesíteni igyekeznek a számonkéréstől. Ennek példáit Csíkszéki falvai esetén igyekszünk megvilágítani. 1849 nyarán a nyergestetői csata után védtelenül maradt Csíkszékbe¹²⁶ visszatérő Dorsner osztrák ezredes „keményen lépett fel, a fegyvereket beszédette, a papságot és a birtokosságot Csíkszeredába rendelte.”¹²⁷ 1849. szeptember 18-án Wohlgemuth kiáltványában elrendelte a forradalmi tettek purifikáló bizottságok előtti számonkérését. Ennek eredményeként, Endes Miklós adatai¹²⁸ szerint elsőként a legfontosabb katonai vezetők kivégzése mellett halálos ítéletet mondtak ki a csíki papok közül Fodor Antal¹²⁹ csíkszentdomokosi plébánosra, Jákobi Sándor¹³⁰ örmény káplánra és a gyergyószentmiklósi segédlelkészekre, Lakatos Ferencre¹³¹ és Fejér Józsefere.¹³² Rajtuk kívül még egy földbirtokost ítélték halálra: Mikó Mihályt.¹³³ Az ítéletek utólag letöltendő börtönbüntetésre módosultak. Vizsgálati fogságba került ugyanakkor a csíkszéki katolikus papok közül Andrási Antal,¹³⁴ Albert Mihály,¹³⁵ Györfy János, Keresztes Márton,¹³⁶

¹²⁶ 1849. augusztus 1-én Clam-Gallas a magyar seregeket szétverte Kászonújfalunál (illetve Miklósfalva és Bükscsád közt is), majd augusztus 2-án elfoglalta Csíkszeredát. Hermann 1999.

¹²⁷ Endes 1937. 300.

¹²⁸ Endes 1937. 315-316.

¹²⁹ Fodor Antal Marosvásárhelyen született 1807-ben. Pappá szentelve 1830-ban. Szilágysomlyón, majd 1834-től Gyergyószentmiklóson káplán. 1835-től Egrestőn plébános, 1838-tól Atyhán, 1842-től Csíkszentdomokoson. Az 1848-as forradalom idején tábori papnak állt. 1850-ben előbb kötél általi halálra, majd 12 év vasban eltöltendő börtönre változtatják ítéletét. 1849-1855 között Olmützben és Josefstadtban raboskodik. 1857-től Gyimesbükön káplán, 1864-től Akosfalván plébános, 1869-től Fenyéden. Meghalt 1885. július 25. Ferenczi 2009. 245.

¹³⁰ Jákobi Sándor gyergyói örmény szertartású káplánt 1849. szeptember 15-én vitték katonai kísérettel Erzsébetvárosra, majd onnan Szebenbe. Hazafias szónoklataiért komáromi várfogságot kapott. „A mi pedig az örmény szertartáson levő segéd lelkészt illeti, őtöt szépitni és menteni semmiben se lehet, mert korlátlan szavait tényeit és kiborulásait mindenki tudja és beszéli” – GYÉFKL PI – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.; Marton 1993. 224–227.; Kovács 1902.; Lestyán 2001. 130.

¹³¹ Lakatos Ferenc egyik bűne, hogy a menekülő paptársait (Keresztes Mártont, Farcádi Kovács Mihályt, Bardócz Jánost, Veszelyi Károlyt) rejtgette, a másik, hogy „ifjui gondolatlanságból szabadosan szólott a Társaságokban”, minek híre elterjedt. Nyolc évig lesz ezért fogoly Komáromban, 1857-ben szabadult, de a fogság alatt egészsége annyira tönkrement, hogy a következő évben meghalt. GYÉFKL PI – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.; Marton 1993. 224–227.; Kovács 1902.; Lestyán 2001. 131.

¹³² Sok vádat ellene nem tudtak felhozni, amint a ditrói pap is jelenti „Fejérről semmi különöst büntetésre méltót nem tudok, de nem is hallottam”. GYÉFKL PI. – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

¹³³ Az ő esetében egészen egyértelmű elítélésének oka. Csík egyik képviselője a pesti országgyűlésen, 1848. június 15-től kormányi kinevezéssel gyergyói alkirálybíró, majd csíkszéki kormánybiztos is. Endes 1937. 271.

¹³⁴ Ő a vizsgálat eredményét előre látva az öngyilkosságba menekült. Popoi József jelentésében megjegyzi, hogy útközben Szeben felé öngyilkos lett. Jakab Elek a részletek kapcsán kiemeli, hogy „midőn harcaink végén a legderekabbak egyikét a muszkák kihallgatásra Csík-Szeredába idézték, Szent-Tamáson barátaival jól ebédelt, átkot mondott hazánk ellenségére, a bécsi Camarillára, megáldotta Magyarországot s golyót bocsátott agyán keresztül.” Öngyilkosságát néhány szerző megkérdőjelezi. Szirmai Béla adatai szerint csak „állítólag” lőtte magát föbe. Lestyán Ferenc azt emeli ki, hogy a hatóság szerint lőtte magát föbe. A bizonytalanságot részben alátámasztja az esetről szóló első jelentése Popoi Józsefnek, amely alapján a püspök Kedves Istvánnak azt írja, hogy az érintett pap „a szenttamási erdőkben, pisztolyból szájába önmaga lőtte két golyóval végezte ki vallástalanul életét”. Két golyóval fizikailag nehéz elképzelni, hogy valaki öngyilkosságot kövessen el. Tekintve viszont, hogy a többi jelentés egyértelműen utal az öngyilkosságra, ennek elfogadását nem tagadhatjuk meg. A kerületből el nem vitt papok aláírásával beküldött jelentés rámutat, hogy „ő [...] meg tébolyodott, és a Csík-Szent-Tamási paplaktól [...] eltávozván, magát agyon durrantotta”. Eránosz Jeremiás jelentésében megbotránkozva emlékezik vissza erre: „az Alfalvival minthogy meg holt hallgatok. Tényeire oly vastag fátyolt kívánok tenni, mely alól a borzadás semmi tüneteméne ne látszódjék”. Korábban írt levelében ő is rámutatott, hogy: „szomorú események közt, magánokozott öngyilkossága” vettet véget életének. A börtönből írt jelentésében a gyergyói esperes is az öngyilkosság tényét erősíti meg: „Andrási Antal elborzadván a ránk következő szenvedésektől és a szerencsétlenség mely érzetétől

Lakatos Márton¹³⁷ és két esperes: Mészáros Antal¹³⁸ és Tankó Albert.¹³⁹ Vizsgálati fogságba rajtuk kívül csak két alkirálybíró (Endes Miklós, Székely Zsigmond) és három földbirtokos került (Puskás Ferenc¹⁴⁰, Tankó Ferenc, Zöld László¹⁴¹). Ha az arányokat nézzük az elsőként felelősségre vontak esetében, egyértelmű, hogy a csíkszéki forradalmi és katonai események irányításában meghatározó szerepet játszott a katolikus papság.¹⁴² Ezért az osztrák katonai hatóság által történő meghurcolás mellett vizsgálatra méltó az egyházmegye főpásztora által alkalmazott áthelyezések, elő- vagy visszaléptetések sorozata is.¹⁴³ Fontos azt is figyelembe

elméjében megzavarodva az Úrban Csík Sz[ent] Tamás mellett magát főben lövén”. Erről számolnak be a püspökök Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok is a temetéséről szóló jelentésük beküldésekor. Kedves István is beszámolt a püspököknek a gyergyói és csíki papok letartóztatásáról, illetve Andrási Antal öngyilkosságáról. Vö. Jakab 1880. 456.; Léstyán 2001. 128.; GYÉFKL PI – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.; GYÉFKL PI – 338/1849. *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes levele Kovács Miklós püspöknek*. Nagyszeben, 1849. szeptember 18.; GYÉFKL PI – 250/1849. *Kedves István levele Kovács Miklós püspöknek*. Kolozsvár, 1849. augusztus 23.; GYÉFKL PI – 275/1849. *Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok jelentése Kovács Miklós püspöknek*. Tekerőpatak, 1849. augusztus 24.; GYÉFKL PI – 272/1849. *A kerületi papság beadványa Kovács Miklós püspöknek*. Gyergyószentmiklós, 1849. augusztus 24.; GYÉFKL PI – 274/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói pap levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. augusztus 27.; GYÉFKL PI – 250/1849. *Kovács Miklós püspök levele Kedves Istvánhoz*. Gyulafehérvár, 1849. augusztus 28.

¹³⁵ „Dühös és gondolatlan sok helyeken ki törései és mocskolódásai” köztudott volt, viszont ágyban fekvő beteg lévén, csak később vetik fogságba. Marton 1993. 224–227.; Léstyán 2001. 128.

¹³⁶ Ő ekkor nem Csíkszáéken volt pap, hanem Székelyudvarhelyen. Börtönbüntetésre ítélték, de sikerült elmenekülnie, s 1858-ban kap majd királyi kegyelmet. Utána se engedik nagyon működni, 1861-től lesz Csíknagyboldogasszonyi majd Csíkmindszenti plébános. Ferenczi 2009. 296.

¹³⁷ Itt elírásról lehet szó, az érintett pap Lakatos Ferenc gyergyószentmiklósi káplán.

¹³⁸ Szabadlára helyezéséért a hívek igyekeztek a császári katonai kormányzásnál közbe járni, de a vezetőség „a vigasztaló válasz helyett a küldötteket a kórházakba utasította a sok szenvedéseknek meg tekintése végett, meg téve ezt, azután meg győződésük szerint kéri a Fő Esperes úr szabadon bocsátását; s így vigasztalás nélkül vissza jöttek” A kerület papsága is külön, német nyelven írt folyamodó levelet, szintén eredménytelenül. GYÉFKL PI – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12. Levelében arra is utal, hogy az egyházközség ellátásában nincs fennakadás, tekintve, hogy helyettes és segédlelkész is van Gyergyószentmiklóson.

¹³⁹ Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest kötél általi halálra ítélik, ezt 12 év fogságra változtatták, de 1851-ben sikerült szabadulnia, miután megszökött a gyulafehérvári börtönből. A következő évben, 1852-ben meghalt. Marton i.m. 224–227.; Léstyán Ferenc adatai szerint halálára 1892-ben került volna sor, ami nyilvánvalóan elírás következménye, tekintve, hogy az érintett klerikus 1788-ban született. – Léstyán 2001, 132. Amikor Nagyszebenből az udvarhelyi börtönbe vitték, állapotát az udvarhelyi esperes-helyettes a következőképpen ecsetelte: „a többi felett leginkább Tankó Úr látszik érezni a sors csapását, de neki legtöbb is a vesztese. Vesztette mindenét, ami földi, ami betses az életben: vesztette szabadságát, díszes állását, még pedig az ő képzelete szerint minden remény nélkül; vesztette dús szerzeményit; mindene kirabolatván, egy fakalányig, sőt miután e történt, öt ezer [engő]forint sarc vettetvén reá; vesztette nemcsak testi, hanem úgy látszik szellemi erejét is; még csak élete van meg, de gyengült fogalma szerint ahhoz se bízik”. GYÉFKL PI – 315/1849. *Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek*. Udvarhely, 1849. október 16.

¹⁴⁰ Gyergyói jegyző; ditrói csendőrbiztos; a nemzetőrség megalakítására 1848-ban a gyergyói elnök. Endes 1937. 315-316.

¹⁴¹ Bizottsági tag a gyergyói nemzetőrséget szervező bizottságban, az 1848. június 15-i gyűlés határozat szerint. Részt vett a későbbiekben a Makk-összeesküvésben is – Endes 1937. 318.

¹⁴² Endes Miklós felsorolásában az ítélték közt említ még egy csíki papot, Kedves Tamást, aki viszont nem szerepel az egyházi sematizmusban.

¹⁴³ A szabadságharc leverése után a katolikus egyházi vezetőség Szcitovszky primás irányításával arra törekedett, hogy a számonkérés terhe alól klerikusait mentesítse. Őket úgy sikerült kivonni a véstörvényszékek eljárása alól, hogy egyházi fenytékben részesítették, majd többségüket viszonylag rövid idő múlva újra alkalmazták. Erre jogalapot biztosított, hogy Szcitovszky IX. Piusz pápától felhatalmazást kért és kapott az irregularitás vétkébe esett papok feloldozására. Ehhez el kellett érni, hogy az egyházi szentszékekhez utalják a politikailag kompromittált klerikusok ügyeinek tárgyalását. 1849. augusztus végén már látszottak arra utaló jelek, hogy a császári királyi biztosok az egyháziakat helyenként külön megítélésben részesítik. Az 1850 július 10-én kiadott rendelet már konkrétan úgy intézkedett, hogy a hadbíróságoknak az egyházi személyek iratait a szentszékekhez kell továbbítaniuk, akiknek feladata lenne a purifikáció elvégzése. 1850 december végén az

venni, hogy a kivizsgálások során tanúként kihallgatott hívek hogyan nyilatkoztak lelkipásztoruk forradalmi elkötelezettségéről, védve,¹⁴⁴ esetenként vádolva¹⁴⁵ papjukat. Ez esetben meghatározónak tekinthető az illető lelkipásztornak az egyházközségben eltöltött szolgálati ideje, amelynek időtartama magyarázhatja a hívekkel való jó együttműködés kialakulását, hogy hívei kiálltak-e mellette a megtorlásokkor.¹⁴⁶ Az osztrák megtorlásnak elsőként áldozatul esett papok mellett további csíkszéki áldozatokról is tudunk. A fogságba vetett papokról miután az erzsébetvárosi esperes, Popoi József augusztus 15-én értesítette a megyéspüspököt, Kovács Miklós felszólítja a ditrói papot, hogy részletes beszámolót küldjön a kerület papságáról.¹⁴⁷ Ebből további részletinformációkat szerzett a főpásztor.¹⁴⁸ Innen tudta meg, hogy a már felsoroltak mellett fogságba került Kovács Ignác,¹⁴⁹ Győrfy Lajos¹⁵⁰ és Sebestyén Gábor¹⁵¹ plébános is. Ezek elfogása részben „az ausztriai ház iránt ragaszkodó

országos helytartóság elnöke 24.942 számú utasítása az egyházi egyének „politikai magok viseletekre vonatkozó igazolások” ügyét az egyházi eljáróságokra bízta. Lakatos-Sarnyai 2001. 216.

¹⁴⁴ Sok esetben a faluközség tagjai a szabadságharc helyi vezetőinek védelmére keltek. Ilyen esettel találkozunk 1849. augusztus 27-én is, amikor a falulakók könyörgéssel próbálják megakadályozni a helyi pap megbüntetését. - Garda 1998. 43.

¹⁴⁵ A nagykászoni plébános és az alcsíki-kászsanszéki jegyző jelentése is azt emeli ki, hogy a hívek a felelősséget a papságra hárították: „egész Törvényhatóságunkban, s így a mi kerületünkben is a papság a szónak teljes értelmében a megvetésnek és gúnynak tárgya leve. Ezt pedig szülé a népnek azon balhiedelme: minha a honunkat s főkép Székely földünket sújtó csapásoknak legfőbb oka a papság volna!!” GYÉFKL PI – 494/1849. *Ferenczi József nagykászoni plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Nagykászon, 1849. október 8.

¹⁴⁶ A legrelevánsabb példa a csíkszentgyörgyiek kiállása a kerületi esperes, s egyben a forradalmat lelkesebben támogató plébános, Tankó Albert mellett. „Alul írt Csík Sz[ent] Györgyi és Bánkfalva közönségének összes bírósága igaz tudomásunkból és tapasztalásainkból adjuk ezen bizonyító levelünket arról, hogy minapában elfogott Lelkipásztorunk Alcsik kerületi Fő Esperest Tankó Albert Úr sem a Templomban sem azon kívül lázító beszédek nem tartott, annyi igaz, hogy hivatalos írásokat olvasott föl nekünk, de a mint egyikünknek, és másoknak is négy szem között többször megmondotta, mindezeket nem jó kedvűből, hanem parancsolatból még pedig fővesztési szoros parancsolatból tesz, mert mindenütt nagy ügyelet volt arra, hogy kihirdetik e a Papok és mikép hirdetik ki azt mi e végre hozzájuk küldetett; egyéb aránt is rendetlenségre és csendháborításra, a Felség elleni engedetlenségre soha sem unszolt, sőt inkább valamint régebben most is közelebből szüntelen a csendességet békét és engedelmisséget hirdette és ajánlotta. Mindezekről igaz lelki ismeretünk szerint adjuk ezen bizonyító írásunkat.” GYÉFKL PI – 338/1849. *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek*. Nagyszeben, 1849. szeptember 18. Mellékelve: *Bizonyítvány*: Csík Sz[ent] Györgyön August 13-án 1849 évben. Csík Sz[ent] György és Bánfalva összes bírái: Nyíri Ádám, Miklós János, Basa Antal, Gál István, Gál Gergő, Bálint Ferentz, Gál Ferentz, Görgy István, András István, Botár György, Balás József.

¹⁴⁷ GYÉFKL PI – 85/1849. *Kovács Miklós püspök levele a ditrói plébánoshoz*. Gyulafehérvár, 1849. augusztus 23.

¹⁴⁸ GYÉFKL PI – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

¹⁴⁹ Kovács Ignác Csatószege/Csíkszentsimonban született 1795-ben. Pappá szentelve 1819. Marosvásárhelyen káplán, 1822-től Szovátán plébános, 1823-tól Homoródkarácsonyfalván, 1824-től Csíkszentkirályon, 1829-től Csíkszentsimonban, 1849. augusztus 15-én Szebenben katonai bíróság elé állították, ugyanakkor a falura is sarcot vetettek ki. 1865-től Gyulafehérváron a teológián spirituális, kanonok. Meghalt 1868. december 15. Ferenczi 2009. 309.

¹⁵⁰ A csatószegei születésű Győrfi Lajost valószínűleg szülőfalujában foghatták el. Ő ugyanis 1847-től Szászrégenben volt plébános, s 1848-tól kerületi jegyző. Ferenczi 2009, 261. Szászrégen pusztulása után, amikor a lérség Urbán ellenőrzése alá került állomáshelyét elhagyta. GYÉFKL PI – 1381/1848. *Horváth Pál esperes levele Kovács Miklós püspöknek*. Marosvásárhely, 1848. november 6.

¹⁵¹ Sebestyén Gábor Fancsalon született 1818-ban. Pappá szentelve 1841-ben. Csíknagyboldogasszonyon, 1842-től Csíksomlyón, 1843-tól Székelyudvarhelyen káplán. 1845-től Csíkszeredában adminisztrátor. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt 1849-ben kötél általi halára ítélik. Wohlgemuth 10 évi várfogságra változtatja büntetését, amelyet Olmützben, Josefstadtnban tölt le, 1856-ban szabadul. 1858-tól Szászrégenben káplán és Nagyernyén adminisztrátor, 1865-től Székelyhodoson plébános, 1869-től Szovátán. 1885-től nyugdíjban. Meghalt 1899. december 14. Ferenczi 2009. 393.

Tisztek, Urak”, de „*magának a népnek is fel adása*”¹⁵² következtében történt. Ugyancsak fogságba került Márkos János csíkszentimrei plébános. Rajtuk kívül Lázár Alajos¹⁵³ gyergyócsomafalvi plébánost forradalmi tevékenysége miatt vallatták, de börtönbe nem került.¹⁵⁴ Ezt részben magyarázza, hogy az egyházközsége kiállt mellette, kitartva annak védelmében, hogy ő, „*valamint a Szárhegyi*”¹⁵⁵ is, *ezek a forradalmi kényes üdökben a bölcsnek szava szerint okosabbnak tartották az hallgatást a politikai Lángokban*”.¹⁵⁶ Sánta Imre kilyénfalvi plébánost „*a császári és a Muszka Tábor bejövetelével, sarcz alá húzattatván a nép, az ő zavarok alatt korlátlan némely beszédjeinek tulajdonítván a nép a sarczot lehet sokak izgatásaiból is*” feladták, hadi törvényszék elé akarták állítani, mit viszont „*a Király Bíró Tekintetes Végh András úr közbe jövetelével*” elkerülhetett.¹⁵⁷ Simon Endre/András¹⁵⁸ tölgyesi lelkészt Simonel tölgyesi román pap feljelentette,¹⁵⁹ ez alapján ítélték el. 1851-ben szabadult.¹⁶⁰ A kászonjakabfalvi plébánost, Jánosi Lajost¹⁶¹ Csíkszeredában kötél általi halálra ítélték, azzal vádolva, hogy a császári hadsereg ellen izgatott. Büntetését 10 év fogságra változtatták, s így 1859-ben szabadult.¹⁶² Mellettük ugyan 1849-ben elfogták Puskás Tamás csíksomlyói és Gyenge András¹⁶³ csíkszentmihályi plébánosokat is, viszont „*testi gyengeségök miatt az első Csík Szereda mellől a második pedig a Székely Udvarhelyről házukhoz vissza bocsátatván*” megszabadultak – jelzik a Nagyszebeni börtönben már hat hete raboskodó alcsíki-kászonszéki

¹⁵² Itt az Endes Miklós listáján is szereplő Győrfi János gyergyóremetei plébánosra utal, aki letartóztatása után 1856-ig volt börtönben. Feljelentése az egyházközség részéről történt Erénosz Jeremiás szerint: Győrfi János e forradalmi időben „elfelejtkezék ő is hogy pap és hogy vallási, s erkölcsi dolgokról kellene szólni a Néphez; sok jót tett népével, de most, midőn fel szólítottam volna egy könyörgő az Hadi kormányhoz felküldendő vissza botsátatását tárgyzó Levél írására, előttem ugyan nem, de azután sokan azt nyilvánították, nem hogy kérnök vissza jövetelét, hanem azt fogják kérni hogy még tovább tegyék”. GYÉFKL PI – 362/1849. *Erénosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

¹⁵³ Lázár Alajos 1786-ban született. Pappá szentelve 1810-ben. Gyulafehérváron káptalani káplán, majd 1812-től Kiskapuson plébános, 1816-tól Szovátán, 1821-től Gyergyócsomafalván. Meghalt 1856. május 7. Ferenczi 2009. 323.

¹⁵⁴ Léstyán 2001. 131.

¹⁵⁵ Serfőző Ignác 1786-ban született, pappá szentelték 1810-ben. 1811-től Magyarzsákodon, 1816-tól Bözödújfaluban, 1833-tól Gyergyószárhegyen plébános. Meghalt 1862. március 24. Ferenczi 2009. 394.

¹⁵⁶ GYÉFKL PI – 362/1849. *Erénosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

¹⁵⁷ GYÉFKL PI – 362/1849. *Erénosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

¹⁵⁸ Simon András/Endre Bogárfalván született 1816-ban. Pappá szentelve 1839-ben. Gyergyószentmiklóson, majd 1841-től Marosvásárhelyen káplán. 1842-től Eheden plébános, 1847-től Gyergyótölgyesen. A forradalom alatt tanúsított magatartása miatt a gyulafehérvári kazamatákban raboskodik 1851-ig. Szabadulása után Marosvásárhelyen káplán majd 1852-től Korondon plébános. 1853-ban nyugdíjazva, 1855-től Gyulafehérváron aulista. 1856-tól Alsójárán plébános, 1859-től Sínfalván, 1860-1881 között Kerelőszentpálon plébános, 1881-től nyugdíjazva. Meghalt 1885. február 23. Ferenczi 2009. 396.

¹⁵⁹ A ditrói pap rá is mutat, hogy „a Tölgyesi lelkész úrnak, a vár vonalán, a határszélen forradalmi szava inkább Moldovában hatottak be, mint a Székely földre”, tehát sok értelme forradalmi jellegű beszédeinek nem volt. Ennek ellenére semmi konkrét információt ezzel kapcsolatosan nem tud, csak annyit, hogy „sokan kárhoztatták” – GYÉFKL PI – 362/1849. *Erénosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12. A feljelentés kapcsán Ambrus József azt is részletezi, hogy Simonel román pap Simon András „hazafias nyilatkozatait le is jegyezte.” Ambrus 1892. 40-41.

¹⁶⁰ Marton 1993. 224-227.; Léstyán 2001. 132.

¹⁶¹ Jánosi Lajos. Született 1819. augusztus 5 (Tusnád). Pappá szentelve 1845. Kézdiszentléleken káplán, 1846-tól Kászonjakabfalván plébános. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849: Nagyszebenben, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában majd 1850-ben Olmützben raboskodik. Ítélete 10 év vasban letöltendő börtön. Szabadulása után Felsőtömösön plébános 1868-tól 1869-ig. 1869-től Ákosfalván, 1881-től Uzonban plébános. 1896. december 5-én halt meg Csíktusnádon. Ferenczi 2009. 282.

¹⁶² Léstyán 2001. 130.; Marton 1993. 224-227.

¹⁶³ Gyenge András Baróton született 1781-ben. Pappá szentelve 1805-ben. 1807-től Csíkrákoson plébános, 1808-tól Csíkcsecsóban, 1810-től Csíkszentmihályon. Meghalt 1855. február 10. Ferenczi 2009. 260.

és gyergyói esperesek.¹⁶⁴ Bodó János ferences szerzetes, a csíksomlyói tanoda tanára is fogságba került, előbb Marosvásárhelyen, majd Gyulafehérváron raboskodott. Dombi Gergely¹⁶⁵ balánbányai plébánost a magyar ügyek pártolásában kompromittált papot 1850-ben püspöke fosztotta meg plébániájától. Az osztrák katonai kormányzat megtorló tevékenységének elemzésénél szembeűnő, hogy a legtöbb elítelt pap viszonylag rövid szolgálati idővel rendelkezett¹⁶⁶ az egyházközség élén.¹⁶⁷ A hívek részéről ez magyarázhatja a védelem elmaradását a forradalom kezdetén 11 éves szolgálati idővel rendelkező Márkos János, a 6 éve állomáshelyén szolgáló Mészáros Antal, Albert Mihály Fodor Antal,¹⁶⁸ az 5 éve az egyházközség élére helyezett András Antal, a 3 év óta szolgáló Sebestyén Gábor és Dombi Gergely, a 2 éve tevékenykedő Jánosi Lajos és a két újmisés gyergyószentmiklósi káplán, Lakatos Ferenc és Fejér József esetében. Geisler János,¹⁶⁹ a határőrezred tábori lelkésze nyilván nem számíthatott egyházközségi támogatásra, ezért a menekülést választotta, ahogy a tábori lelkészséget vállalt csíkrákosi káplán, Vas Ferenc¹⁷⁰ is. Lőrinc Károly¹⁷¹ szintén tábori lelkészként szolgált,¹⁷² az elítélést nem is kerülhette el. Hívei védelmét nélkülözte a Gyergyótólgyesen egy éve szolgáló Simon András is; a Gyergyóremetén csak 2 éve szolgáló Györfy Jánost nemcsak nem védtek, hanem fel is jelentették hívei. Forráshiány miatt nem tudjuk, hogy mi történhetett az alcsíki-kászonszéki kerületből az egymással a szabadságharc eseményei alatt helyet cserélő csíkszentgyörgyi és csíkszentmártoni két újmisés káplánnal,

¹⁶⁴ GYÉFKL PI – 338/1849. *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.* Nagyszeben, 1849. szeptember 18.

¹⁶⁵ Dombi Gergely 1817-ben született. Pappá szentelve 1840-ben. Székelyudvarhelyen tanár, 1842-től Tusnádon káplán, 1845-től Balánbányán plébános, 1850-ben nyugdíjazta a megyéspüspök, 1851-től Zetelakán, 1852-től Csíkszentgyörgyön majd ismét Zetelakán káplán. Meghalt 1860. június 3. Ferenczi 2009. 224.

¹⁶⁶ Ez elsősorban a gyergyói esperesi kerületre volt jellemző. A szolgálati időt ugyanakkor nem a pappá szenteléstől eltelt időre értjük, hanem arra, hogy 1848-ban mennyi ideje volt az adott pap valamelyik csíkszéki plébánián.

¹⁶⁷ Az egyetlen kivétel Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperes, aki 23 éves szolgálati idővel rendelkezett úgy Csíkszentgyörgyön plébánosként, mint a kerületben esperesként.

¹⁶⁸ Aki tábori lelkési tiszte miatt magára kellett hagyja egyházközségét, így nem volt ki utólag kiálljon mellette.

¹⁶⁹ Geisler János 1813-ban született. Pappá szentelve 1836. Kapnikbányán káplán, 1839-től Türkösön plébános, 1840-től Marosportuson. 1841-től Gyulafehérváron tanár, 1842-től számvevői jegyző. 1844-től Csíkszentgyörgyön káplán, 1846-1849 között tábori lelkész. Az 1848-as forradalom idején ezredével együtt a forradalom oldalára áll. A forradalom után menekül. 1851-ben tér haza, kegyelmet kap. 1852-től Kolozsváron, 1853-tól Nagyágon káplán, 1854-től Székelylengyelfalván plébános. Meghalt 1858. január 17. Ferenczi 2009. 256.

¹⁷⁰ Vas Ferenc Altörján született 1821-ben. Pappá szentelve 1846-ban. Káplán Lemhényben, 1847-től Zetelakán, majd 1848-tól Csíkrákoson. 1849: a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt menekülnie kell. 1850-től Szászrégenben helyettes plébános, 1851-től Kapnikbányán káplán. 1852-től Székelyhodoson plébános, 1856-tól Kászonyjakabfalván, 1857-től Sárfalván, 1864-től Törcsváron, 1868-tól Jegenyén, 1869-től Almakeréken. Meghalt 1877. január 29. Ferenczi 2009. 440.

¹⁷¹ Lőrinczy vagy Lőrintz Károly 1817-ben született. Pappá szentelve 1840-ben. Zalatnán káplán, 1841-től Marosvásárhelyen tanár, 1843-tól Kapnikbányán káplán, 1845-től ugyanott plébános. 1846-tól Szilágysomlyón tanár. 1848-1849-ben a 11. székely határőr huszárezred tábori lelkésze és Sepsiszentgyörgyön pap. A forradalom után a nagyszebeni ferences zárdából kialakított börtön foglya. Szabadulása után 1851-től Nagyágon plébános, 1852-től Kapnikbányán, 1869-től Désaknán, 1873-1874 közt Marosportuson. Meghalt 1875. március 5. Ferenczi 2009. 328.

¹⁷² 1848. augusztusában, a hónap végén Fülöp Márton sepsiszentgyörgyi lelkész, a székely lovasezred katonalelkésze halálával az új tábori pap kinevezése szükségessé vált. A huszárezred parancsnoka kérte, hogy helyébe az csíksomlyói szónoklat-tanárt, Lőrincz Károlyt nevezze ki a püspök. GYÉFKL PI – 1170/1848. *Sombori ezredes levele Kovács Miklós püspöknek.* Gyöngyös, 1848. szeptember 10. Erre sor is kerül, Lőrincz Károly sepsiszentgyörgyi adminisztrátorként (az itteni plébános egyben tábori lelkész is 1825–1849 közt. GYÉFKL SZH – VIII/29.d. *Az erdélyi egyházmegye. Plébániák és papok. 1882-es latin sematizmus fordítása.* Fordította Lajos Balázs Csíkmindszenti plébános, V. dosszié) a székely huszár határőrezred tábori lelkészenek is lett kinevezve.

Tankó Imrével¹⁷³ és Szabó Antallal,¹⁷⁴ viszont elgondolkodtató, hogy mindketten fiatalon, Tankó Imre 30, Szabó Antal 34 évesen haltak meg. Egyetlen olyan plébános van csak, aki ebbe a logikai sorba nem illeszkedik: Bíró Tamás,¹⁷⁵ aki az alcsíki-kászonszéki kerületi Csíkszentléleken csupán 3 éve szolgált, s áthelyezésére csak akkor került sor, amikor a nagykászoni plébános kerületi főesperes lett, s így ő kapta a jelentős nagykászoni plébániát. Az ő helyét Orbán István¹⁷⁶ foglalta el, aki a forradalom kezdetén 9 éve szolgált Csíkmindszenten, s aki új állomáshelyén haláláig maradhatott. A hosszabb szolgálati idővel rendelkező plébánosok esetében tetten érhető a hívek védelme. Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest ez¹⁷⁷ ugyan nem mentesíthette a megtorlástól, de több sorstársát igen. Az alcsíki-kászonszéki kerület által választott¹⁷⁸ jegyző, Ferenci József,¹⁷⁹ szülőfalujában, Nagykászonban 8 éve szolgált, tekintélyét külön megalapozta, hogy a kerület legmagasabban képzett papja volt. Pappá szentelése után Bécsben az Augustineumban tanulhatott, és politikailag is szélesebb látókörrrel rendelkezett. Tankó Albertnek a forradalom utáni letartóztatása, majd halála után ő lett a kerület főesperese. Felívelő pályája jelzi, hogy nyílt forradalmi szónoklatai ellenére a forradalmi felelősséget helyette főesperese vitte el, amiben szerepe lehetett egy hadnagy közbelépése mellett¹⁸⁰ a kerület és hívei támogatásának is. Ez a közbelépés ugyanakkor valószínűsíthető azoknak a plébánosoknak az esetében, akik hosszabb ideje álltak egy-egy egyházközség élén, és szolgálati helyeiken maradtak halálukig, esetenként pedig a forradalmat követő években nagyobb, megürült egyházközség élére kerültek. Valószínűsíthető továbbá hogy, vagy nem voltak a forradalom elkötelezett támogatói, vagy híveik kiállása miatt kerültek el a számonkérést, s híveikkel fenntartott jó viszonyuk miatt az egyházmegye püspöke állomáshelyükről utólag sem helyezte el őket. Ez történt a Csíkszentkirályon 26 éve szolgáló Czíkó Ignáccal,¹⁸¹ a Csíkmenaságon 20 éve szolgáló Miklósi Gergellyel,¹⁸² a Csíkszentsimonban 19 éve szolgáló Kovács Ignáccal,¹⁸³ a

¹⁷³ Tankó Imre 1822-ben született. Pappá szentelve 1845-ben. Gyulafehérváron tanár, 1847-től Csíkszentgyörgyön káplán, 1849-től Csíkszentmártonban plébános. Meghalt 1852. december 21. Ferenczi 2009. 427.

¹⁷⁴ Szabó Antal Martonfalván született 1824-ben. Pappá szentelve 1848-ban. Csíkszentmártonban, majd Csíkszentgyörgyön káplán. 1850-től tábori káplán, 1852-től Nagyágon káplán, 1853-tól Nagysinken plébános. Meghalt 1858. augusztus 7. Ferenczi 2009. 403.

¹⁷⁵ Bíró Tamás Csíkszenttamáson született 1802-ben. Pappá szentelve 1829-ben. Nagykászonban káplán, 1832-től Türkösön plébános, 1839-től Balánbányán, 1845-től Csíkszentléleken majd Nagykászonban. Meghalt 1854. március 4. Ferenczi 2009. 189.

¹⁷⁶ Orbán István Székelyudvarhelyen született 1802. Pappá szentelve 1829. Homoródremitén káplán, majd 1831-től Székelypálfalván plébános, 1834-től Sepsikőröspatakon, 1839-től Csíkmindszenten, 1851-től Csíkszentkirályon. Meghalt 1860. november 25. Ferenczi 2009. 361.

¹⁷⁷ Ld. Tankó Albert védelmében kelt, fennebb idézett beadványa a csíkszentgyörgyi lakosoknak.

¹⁷⁸ „kit a múlt évi Zsinat érelmében ugyanazon év November elején az al-csík és kászonszéki egyházi kerület jegyzőjévé szótöbbséggel megválasztottunk vala” GYÉFKL PI – 414/1849. *Miklósi Gergely levele az alcsíki papság nevében Kovács Miklós püspökhöz*. Csíkszenkirály, 1849. október 4.

¹⁷⁹ Ferenci József Nagykászonban született 1806-ban. Pappá szentelve 1829-ben. Bécsben, az Augustineumban tanult tovább 1830-ban. 1831-től Gyulafehérváron a teológián tanulmányi felügyelő. 1832-től Marosvásárhelyen tanár. 1840-től Nagykászonban plébános, 1850-től helyettes esperes, iskolai felügyelő. 1852-től Csíkszentgyörgyön plébános és alcsíki-kászonszéki főesperes. 1854-től Székelyudvarhelyen plébános és főesperes. 1859-1868 között Gyulafehérváron a teológia rektora, kanonok, 1868-tól a nyugdíjalap kezelője. Meghalt 1870. január 30. Ferenczi 2009. 243.

¹⁸⁰ GYÉFKL PI – 362/1849. *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Ditró, 1849. szeptember 12.

¹⁸¹ Czíkó Ignác 1807-ben született. Pappá szentelve 1830. Kilyéni Székely János fiainak a nevelője, 1831-től Torján káplán, 1832-től Csíkszentkirályon plébános. Meghalt 1850. október 30. Ferenczi 2009. 205.

¹⁸² Miklósi Gergely Zetelakán született 1793. március 14-én. Pappá szentelve 1817. Brassóban káplán, majd 1818-tól Gelencén plébános, 1819-től Székelykeresztúron, 1828-tól Csíkmenaságon. Meghalt 1866. április 1. Ferenczi 2009. 346.

Csíkkozmánson 17 éve szolgáló Mártonfi Jánossal. Zámblér János 18 éve szolgált Csíkszentmártonban, de 1849-ben bekövetkezett halála miatt nehezen ítéltető meg a szerepe. Egyértelmű viszont az egyházközség támogatása Ferenci János, a 10 éve Kásonújfalván tevékenykedő plébános esetében, aki annak ellenére, hogy nemzetőrnek állt, 1851-ben bekövetkezett haláláig állomáshelyén maradhatott. Párhuzamba állítva a 11 éve Csíktusnádon szolgáló Ráduly Ferencet¹⁸⁴ és a szintén 11 éve Csíkszentimrén szolgáló Márkos Jánossal, azt látjuk, hogy míg Ráduly Ferenc szolgálati helyén marad, majd 1853-ban megkapja a megürült Csíkszentmártoni plébániát, addig Márkos János nemcsak fogságba került, hanem szabadulása után újra kellett kezdenie a papi karriert, a legalsó fokozatot jelentő kápláni funkciótól. Márkos János személyes sorsát befolyásolhatta, hogy a csíkszentimrei lakosságra a polgári, osztrák érzelmű tisztviselők nagyobb hatással voltak, amit jelez, hogy a petíciós ívek aláírásakor 1848. május-júniusában sikerült a pap ellen fordítaniuk a közhangulatot a kepe-fizetés kapcsán. A felcsíki kerületben hasonlóan tetten érhető a hívek védelme. A megtorlás kezdetén elfogott, állomáshelyén 38 éve szolgáló csíkszentmihályi plébános, Gyenge András és a szintén letartóztatott, az egyházközségben 18 éve szolgáló csíksomlyói plébános, Puskás Tamás mellett helyén maradhatott a 31 éve Csíkmadarason szolgáló Bocskor Elek,¹⁸⁵ a 30 éve Csíkrákoson szolgáló plébános és kerületi jegyző, Miklósi János,¹⁸⁶ illetve a 19 éve Csíkszenttamáson szolgáló Balogh József. A gyergyói kerületből a 27 éve Gyergyócsomafalván szolgáló Lázár Alajos mellett is kiálltak hívei. A megtorlás kezdetén, amint láttuk, vallatták ugyan, de elítélésére nem került sor, s haláláig szolgálati helyén maradhatott. Szintén haláláig állomáshelyén maradhatott a forradalom kezdetén már 20 éve Tekerőpatakon szolgáló Vákár Lukács¹⁸⁷ és a 15 éve Gyergyószárhegyen tevékenykedő Serfőző Ignác is. A 10-12 éve Gyergyókilyénfalván szolgáló Sánta Imrét, amint jeleztük, elfogták ugyan, de őt sem ítélték el. Püspöke azonnal áthelyezte Csíkszentmiklósrá, ahol haláláig szolgált. Az örmény papság esetében egészen egyértelmű a kompakt örmény közösség kiállása papjaik védelmében. A felcsíki kerületben, a csíkszépvízi örmény plébános, Petrovits Antal¹⁸⁸ állomáshelyén 4 éve szolgált a forradalom idején, s elhelyezésére nem került sor a szabadságharc leverése után sem. A gyergyói kerületből a Gyergyószentmiklóson 7 éve szolgáló örmény esperes, Merza Antal¹⁸⁹ is szolgálati helyén maradt, csak elfogott káplánjáról, Jákobi Sándorról nincs adat a fogságba kerülését követően.

¹⁸³ Akit ugyan elfogtak, az egyházközséget is megbüntetve, viszont ő maga elkerülte úgy az osztrák katonai hatóság általi elítélést, mint a püspöki áthelyezést.

¹⁸⁴ Ráduly Ferenc Bélafalván született 1811-ben. Pappá szentelve 1837-ben. Tusnádon káplán, 1841-től plébános. 1853-tól Csíkszentmártonban plébános. Meghalt 1878. november 1. Ferenczi 2009. 381.

¹⁸⁵ Bocskor Elek Csíkszentsimonban született 1788-ban. Pappá szentelve 1814-ben. 1815-től Csíkboldogasszonyon káplán, 1817-től Csíkmadarason plébános. Meghalt 1858. június 6. Ferenczi 2009. 190.

¹⁸⁶ Miklósi János Madéfalván született 1784-ben. Pappá szentelve 1809-ben. Csíkrákoson káplán. 1816-tól Gyulafehérváron a teológia vicerektora, tanár. 1818-tól Csíkrákoson plébános. 1829-től kerületi jegyző. Meghalt 1858. május 21. Ferenczi 2009, 346. Forradalmi elkötelezettségére utalhat, hogy a csíkrákosi gyűlésen a felcsíki papság azt kérte, hogy a magyar kormány a rendeleteket ne a közömbös espereshez, hanem a kerületi jegyzőhöz, Miklósi Jánoshoz küldje. GYÉFKL PI – 173/1849. *Tankó Albert esperes levele Kedves István püspöki helynökhöz.* Csíkszentgyörgy, 1849. június 22. Melléklet: *A felcsíki papság beadványa Kedves István püspöki helynökhöz.* Csíkrákos, 1849. június 22.

¹⁸⁷ Vákár Lukács 1803-ban született. Pappá szentelve 1826-ban. Oláhláposon, 1828-tól Tekerőpatakon káplán, ugyanott 1844-től plébános. 1854-től kerületi jegyző. Meghalt 1863. február 22. Ferenczi 2009. 437.

¹⁸⁸ Petrovics vagy Petrovits Antal örmény rítusú, 1788-ban született. Pappá szentelve 1812-ben. 1826-tól Erzsébetvároson káplán, 1844-től Szépvízen plébános. Meghalt 1860. február 21. Ferenczi 2009. 376.

¹⁸⁹ Merza Antal örmény rítusú, Szamosújváron született 1814-ben. Pappá szentelve 1838-ban. Szamosújváron káplán, 1841-től Gyergyószentmiklóson helyettes plébános. 1861-ben beiktatott plébános. Meghalt 1878. május 2. Ferenczi 2009. 343.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az erdélyi egyházmegye, lelkipásztorkodó papság az 1848-as forradalmi változások kezdetén megyéspüspökétől biztatást kapott arra, hogy a forradalmi változásokat üdvözölve, annak szellemében kezdje el az egyházi önvédelmi törekvésekkel párhuzamosan az egyházi belső reformok kidolgozását. Ebben komoly hatást fejtett ki az erdélyi, korábbi századokból megörökölt önrendelkezési hagyomány, amelyben a hívekkel vállalt és képviselt közösség erőteljesebb lehetett az erdélyi Státus hagyományainak köszönhetően is. Ezért is, a megyéspüspök által támogatott Vallás és Köznevelésiügyi Minisztérium, közvetve a forradalmi kormány terveinek a propagálása prioritásként lehetett jelen, még akkor is, ha később a katolikus egyházvezetés inkább a jogvédelem irányába mozdult el. Az Unió előtti egyházi együttműködések lehetősége miatt így az erdélyi egyházmegye papság még az Unió kimondása előtt kész volt együttműködni a Battyhány kormány katonai terveivel is, s ez a hozzáállás nem változott a forradalom és szabadságharc körülményeinek változásai közepette sem. Az egyházmegyei zsinaton a radikális, belső egyházi, demokratizáló reformtervek mellett a hívek körében szerzett tapasztalatok alapján megfogalmazott reformtervek erőteljesebbeknek bizonyultak, mint a tőlük inkább idegen petíciós akció. A hívek gondjaira való fogékonyság miatt a forradalmi szerepvállalásban is kiemelkedő papság társadalmi hatékonyságát a forradalmi kormány jól érzékelte, ezért választotta a velük történő – a hivatalos egyházi hierarchiát megekerülő – kommunikációt. Természetesen ez az osztrák kormányzat számára sem volt titok, aminek egyenes következménye volt a számonkérés a szabadságharc bukása után, viszont hívek ebben a helyzetben sem hagyták magára papjukat, igyekezve megmenteni őket a meghurcolástól.

Irodalomjegyzék:

- Adriányi 1998 – Adriányi Gábor: *Püspökök kinevezése és elmozdítása 1848–1849-ben*. In. Vigília 1998/10.
- Ambrus 1892 – Ambrus József: Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma. Nagykikinda 1892.
- Andrási önéletrajz – *Andrási Antal önéletrajza*. In. *Liber oblongus in pelicea compactura, de fundis, peculia, supellectiti Templi et constitutionis Parochialibus, inclesatus ab Inventaris ani 1697. Consegneuter ante Ruinea Gyergyóiens*. – Bőrbekötött hosszúka könyv, az Egyházközség földjeiről, a pénztárról, a templomi berendezésről és az Egyházközség szabályzatáról, végzéseiről, az 1697-es leltárról. Feljegyzések Gyergyó romlása előtti időből. Az eredetiből készült fénymásolat, Fülöp Sándor magángyűjteménye. Eredetije elveszett, A másolat őrzésre átadva: GYÉFKL GYGYL.
- Csikány 2008 – Előszó In. Csikány Tamás (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban*. Bp. 2008.
- Egyed 2004 – Egyed Ákos: *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*. Marosvásárhely 2004.
- Egyed, 2010 – Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*. Csíkszerda, 2010.
- Elmer 1999 – Elmer István (szerk.): *A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848–1849-ben*. Bp. 1999.
- Endes 1937 – Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy bevett vallása autonómiájának története*. Bp. 1935.
- Ferenczi 2009 – Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Bp.-Kolozsvár 2009.
- Forster 1907 – Forster János: *A püspökmegyei zsinat*. Gyulafehérvár 1907.
- Garda 1998 – Garda Dezső: *A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban 1848–1849*. Csíkszereda 1998.
- Gruber 1846 – Gruber Ágoston: *A hitoktatás gyakorlati kézikönyve*. Kolozsvár 1846.
- GYÉFKL EZS – Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár, Fond: Egyházmegyei Zsinatok
- GYÉFKL GYGYL – Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár, Gyergyói Gyűjtőlevéltár
- GYÉFKL PI – Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár, Fond: Püspöki Iratok
- GYÉFKL SZH – Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár, Fond: Személyi Hagyaték
- Hermann 1998 – Hermann Róbert: *A kormánybiztosi rendszer 1848–1849-ben*. Hadtörténelmi közlemények 111. évf. (1998) 1. sz.
- Hermann 1999 – Hermann Róbert: „*Tenni kevés, de halni volt esély*”. Az 1849. évi hadjárat. In. Hadtörténelmi közlemények, 112. évf. (1999) 2. sz.
- Jakab 1880 – Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–49-re*. Bp. 1880.
- Kovács 1902 – Kovács Gyárfás: *Karcolatok egyházmegyénk 1848/49-es évi történetéből*. In. Közművelődés, 1902. 211. sz.
- Kövári 1861 – Kövári László (szerk.): *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez*. Pest 1861.
- Lakatos-Sarnyai 2001 – Lakatos Andor – Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *1848/49 és ami utána következett. Válogatott dokumentumok... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848-1851 közötti anyagából* (Forráskiadvány). Kalocsa 2001.
- Léstyán 2001 – Léstyán Ferenc: *Az erdélyi római katolikus papság az 1848-49. évi forradalom és szabadságharcban*. In. Pál Antal-Sándor (szerk.): *A maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok*. II. Marosvásárhely 2001.

- Lukács 1981 – Lukács Lajos: *A Vatikán és Magyarország 1846–1878. A bécsi apostoli nunciusok jelentései és levelezése Magyarországról*. Bp. 1981.
- Marton 1993 – Marton József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*. Bp. 1993.
- Marton 1994 – Marton József: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*. Gyulafehérvár 1994.
- Marton 2001 – Marton József: *Katolikus egyháztörténet*, II. kötet, Kolozsvár 2001.
- Meszlényi 1928 – Meszlényi Antal: *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*. Bp. 1928.
- MOL – Magyar Országos Levéltár
- OSZK, Kisnyomtatványtár – Országos Széchenyi Könyvtár, Kisnyomtatványtár
- Religio 1848 – *Religio és Nevelés*, 1848.
- Sarnyai 1998 – Sarnyai Csaba Máté: *A katolikus papság és a politika: 1848 tavaszán*, In. Vigília 1998/10.
- Süli kézirat – Süli Attila: *A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadcsapat szervezése Erdélyben 1848-ban*. Kézirat. ELTE 187.
- Szeredy 1874 – Szeredy József: *Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona Tartományaira, a keleti és protestáns egyházakra*. II. Pécs 1874
- Tusor 2007/1 – Tusor Péter: *A bécsi Frintaneum tagjai Magyarországról, 1816–1918*. In. Lymus. Magyarságtudományi forrásközlemények. Bp. 2007
- Tusor 2007/2 – Tusor Péter: *A bécsi Augustineum és Magyarország, 1816–1918*. In. Aetas (2007) 22. évf. 1. sz.
- Urbán 1973 – Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Bp. 1973.
- Urbán 2008 – Urbán Aladár: *A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában*. In. Csikány Tamás (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban*. Bp. 2008.
- Vargyas 1879 – Vargyas Endre: *Magyar szabadságharcz története 1848-49-ben. A magyar nép számára*. Bp. 1879.
- Zakar 2001 – Zakar Péter: *Forradalom az egyházban? A radikális papság 1848–49-ben*, In. Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918*. Bp. 2001.